по нѣкоя острота, която развеселяваше цѣлото събрание. Всички го гледахѫ въ устата и му се усмихвахѫ. Зеръ, да не бѣше той, изборитѣ едва щѣхѫ да станѫтъ!

Въ вторникъ Капински биде назначенъ телиграфически за прокуроръ въ единъ голѣмъ градъ 300 километра далечъ отъ Глухоровъ. На търгванье прѣдсѣдателя бащински му каза:

—Ти, Капински, имашъ бѫдѫще, но пази се да не правишъ грѣшки.

Момъкътъ държеше главата си наведена. Двѣ едри сълзи се поронихѫ по блѣднитѣ му страни. Искаше да каже нѣщо, ала не можа да продума.

Страховски.

ИЗЪ РОДОПИТѢ.*)

ПѪТНИ БѢЛѢЖКИ

отъ **Н. Начовъ.**

Стражарьтъ Никола — много добъръ и услужливъ человѣкъ — изреждаше да ни расправя обширно и подробно историитѣ на всичкитѣ върхове, могили и мѣстности и за разбойницитѣ, които сѫ върлували по тѣхъ. Слѣдъ всѣка история той повтаряше: „И тамъ съмъ билъ!“ и сочеше съ прѫстъ мѣстата.

Можехме да имаме пълна вѣра въ него, защото самъ бѣше отъ с. Лилково.

На слизание обиколихме върха отъ източна страна да го разгледаме пò-обширно. Зачухме въ гората звънци и кучешки лай. Не извървѣли ни единъ километръ, изведнажъ прѣдъ насъ изскочихѫ изъ шумата 2—3 голѣми овчарски кучета и злобно ни посрѣщнахѫ. Заобиколихѫ ни, силно протестирахѫ, като ядно показвахѫ зѫбитѣ си и почнахѫ да се хвърлятъ върху насъ съ горещи претенции да направятъ нѣкоя и друга дупка на и тъй вече удърпанитѣ ни панталони. Ний почнахме да се защитяваме съ камъни, сухи дървета и съ каквото намѣрихме. Единъ мѫжъ българинъ 30—35 годишенъ изскочи набързо и ни отбрани. Отидохме подиръ него. Овчаръ, той бѣше запладнилъ вече стадото и подъ една стара борика обѣдваше съ малко едно момче, навѣрно неговъ синъ.

Полюбопитствувахме да узнаемъ, какво ядѫтъ; та и овчарътъ се незабави да ни покани. Той извади изъ кожения лъжичникъ една чиста лъжичка, взе и тая отъ момчето и ни ги подаде. Гребнахме 1—2 пѫти изъ черното мѣнче и укусихме ястието. Ако се интересувате да узнаете какво бѣше то и какъ

*) Часть отъ тия пѫтни бѣлѣжки е печатана въ „Мисъль“, Год. 2, кн. II, III и VII.

бѣше приготвено, ще ви кажѫ. Сгрѣли въ мѣнчето вода, турили въ нея царевично брашно та поврѣло малко на огъня, направили каша и послѣ въ нея изсипали залъци отъ черни и коравъ като дѫбова кора хлѣбъ. Нищо повече. Тоя е рецептътъ на тая гостба, взетъ устно отъ самия овчаръ. Ето какво яде наший балкански селенинъ и на това се прѣблагодари, стига да го има всѣкога. Споменахъ и прѣди, че снажнитѣ и ястеливитѣ помаци бѣлѭтъ кората на младитѣ борички да я ядѫтъ и изядатъ на день 3—4 оки хлѣбъ за да напълнѭтъ праздния си стомахъ. Само хлѣбъ, разбира се. Попитахме овчаря всѣкога ли това ядѫтъ. По отговора и изражението на лицето му узнахме, че това ястие е едно отъ най-добритѣ.

Съ завистъ погледнахме на неговото мазно, гладно, червендалесто лице, отъ което, съ игла да го боднешъ, ще потече кръвь и млѣко, на дебелия му вратъ, на широкитѣ му плещи, на издаденитѣ му отворени космати гърди, на силно развититѣ мускули и на мечешкитѣ му рѫцѣ и крака — изобщо на цѣлото му яко и гигантско тѣло. Стихия... планина човѣкъ!... камъкъ да стисне, вода ще пустне. Той би станалъ отличенъ гладияторъ въ Римъ у Колизея, или би послужилъ много добрѣ за моделъ на нѣкой скулпторъ или живописецъ, който изучава формитѣ на мускулитѣ въ най-дребнитѣ детайли. Но скоро се разочаровахме. Распитахме го за едно, за друго, но той нищо не можеше да отговори: бѣше съвсѣмъ простъ. Навѣрно, той се е въ гората родилъ, тукъ порасълъ и тукъ ще умре. Съмнѣвахме се, да ли би могълъ да прѣсмѣтне всичко колко пръсти има на рѫцѣтѣ и краката си. Жално е да гледашъ человѣкъ— направенъ по образъ и подобие божие — толкова дивъ-простъ, щото да го надминуватъ дори нѣкои животни съ остроумието си. Каква несъразмѣрность въ двѣтѣ тия сили: физическата и умственната! Като че ли първата се развила въ ущербъ на втората.

До гдѣто распитвахме овчаря, малкото овчарче се бѣше сгушило до дънеря на бориката, омиташе крадишкомъ царевичената каша по устата на мѣнчето, облизваше пръститѣ си и ни изгледваше съ нѣкакво дѣтинско простодушие и любопитство.

Овчарътъ ни испрати донегдѣ да ни варди отъ кучетата и се върна да видѭтъ на мѣнчето дъното.

Като дойдохме въ мънастиря, заварихме, че нѣкои отъ другаритѣ бѣхѫ насѣдали вече на трапезата и ни чакахѫ. Дѣдо Арсений ни любезно исхока, за гдѣто сме се толкова забавили и съ това развалили мънастирскитѣ правила. Той имаше право, защото много бѣхме укъснѣли.

Слѣдъ обѣдъ ходихме до мѣсностьта Бешмандра, наречена тъй, защото тука едно врѣме имало петь мандри и пасли 10—15 хиляди царски овци. Тя се пада на юго-западъ отъ мънастиря на 6—7 километра. Мѣстностьта е живописна — покрита съ хубави ливади. И тукъ намѣрихме хубава гора — смѣсъ отъ борики и буки — но само че бѣше много разрѣдена и почти на половина унищожена.

За нѣкакви научни изслѣдвания момчетата прѣсѣкохѫ една усамотена грамадна борика — и то съ голѣмъ трудъ. Печално, страшно и въ сѫщото врѣме величествено бѣше паданието ѝ: клоноветѣ ѝ почнахѫ да треперѭтъ; малко по малко тя захвана да се навожда къмъ страната, отдѣто я сѣчехѫ, клонитѣ ѝ искършихѫ и обѣлихѫ тия на друга ней ближня борика, тѣ силно запрѫщѣхѫ, и най-послѣ съ такъвъ трѣсъкъ падна и се тръшна, щото земята потрепера подъ нея. Нѣщо жално, грозно, поразително има въ паданието на едно дърво....

Селото Ситово оставаше близо до насъ — въ дола подъ самия върхъ, на който се намирахме — и, тъй като бѣше още рано, рѣшихме да отидемъ и до него, за да се запознаемъ отблизо съ едно балканско българско селце. Нѣщо за три четвърти отъ часъ се спуснахме по урвестия пѫть въ самото село, заобиколено съ хубави ливади и нивици, посѣти съ барабой и само тукъ-тамѣ — съ жито. Това бѣше сюрпризъ за селенитѣ на това скрито въ планината селце, гдѣто рѣдко дохожда външенъ човѣкъ. Тѣ излизахѫ на пѫтя, или се подавахѫ изъ вратитѣ и прозорцитѣ на кѫщитѣ да ни гледатъ.

Най-първо отидохме въ кметството — една малка проста кѫщица — и послѣ — въ църквата. Тя е едно малко здание сградено въ 1849 г. върху една скала вѫтрѣ одимена, скромна и съ икони вѣтхи, почърнѣли и сиромашки. Дѣдо попъ Никола — дребно човѣче — дойде и ни расправи за туй за онуй, що го питахме. Селенитѣ не можехѫ да ни кажѫтъ, отгдѣ носи селото имъ името си.

Ситово е чисто-българско селце. До русско-турската война (1877 г.) въ него е имало и помаци, но тѣ отпослѣ се изселили Кѫщицитѣ му сѫ много прости, малки, дървени, покрити съ каменни плочи и изградени по скалитѣ или въ самия долъ. Уличкитѣ му (тѣ и това име не заслужватъ) сѫ малки, тѣсни стръмни кози-пѫтечки, покрити съ дребни камъни, изронени отъ скалитѣ та по тѣхъ много мѫчно се ходи.

Тукъ имахме случая да се запознаемъ по-отблизо съ диалекта, костюма, физиономиитѣ и начина на живѣние у родопскитѣ българи и да си направимъ нѣкои бѣлѣжки. Женитѣ носѭтъ на главитѣ си дълги бѣли кърпи и се обличатъ въ черни тесни сукмани съ отворени гръди и съ полѝ украсени съ гарнитура отъ разноцвѣтни гайтани и малки парчета сукно. Мѫжкий костюмъ не прѣдставлява нѣкоя голѣма особеность. Много отъ тукашнитѣ жители ставатъ дюлгери, абаджии (по южна България, Мала Азия, островитѣ на Архипелагъ, Митилинъ и др.), а други продаватъ по вънъ дъски и барабой — доста добро тукашно произведение — за да нахранѭтъ тѣхъ си и тѣхнитѣ дребни дѣчурлига, които Господъ наспорилъ, както въ всѣка българска кѫща. Когато погледне човѣкъ селото, околноститѣ, кѫщицитѣ, дворовѣтѣ, облѣклата — изведнажъ ще разбере че владѣе бѣдностьта; но балканскии българинъ за нищо на свѣта не би мѣнилъ селото си, кѫщичката си, голитѣ скали и високи

хълмове; само тѣ най-много го радватъ: кѫдѣто и да бѫде, той мисли, милѣе и сънува за тѣхъ, чака да дойде Димитровдень, Гергйовдень, Коледа, Великдень да си отиде, да ги види и да му стане леко на душата. Тукъ е роденъ, тукъ иска да сложи кости.

Отъ околнитѣ кѫщи, изъ скромнитѣ momински градинки изнесохѫ и ни раздадохѫ китки отъ бѣлъ, червенъ триандафилъ: тукъ той сега цъвтѣше.

Весели, игриви, симпатични селски дѣчица — момченца и момиченца — босички, голички, съ кѫси ризки, кирливи и оплѣскани, пълнѣхѫ улицата, нѣкакъ съ любопитство ни изглеждахѫ и пакъ срамежливо бѣгахѫ отъ насъ. Ето гдѣ е Българията, чистата, неразвалената, простодушната, бѣдната, но възраждающа се, пълна съ енергия, гладна за трудъ, за мѫки, за свѣтло бѫдѫще, готова да се притече винаги на всички нужди, готова на лишения и тежъкъ кръстъ!...

Прѣзъ Ситово тече една малка безименна рѣчица притокъ на Дермендерелийската (сега Фердинандовската) рѣка. Оттука до селото Чуренъ оставатъ около четери часа, а до с. Лилково само половина часъ. Искахме да отидемъ до това подирно село да видимъ и него, и кариеритѣ, отъ които вадѣли мраморъ, но бѣше вече късно — часътъ вече шесть. Цѣли два часа ни трѣбвахѫ да се искачимъ изъ урвата, прѣзъ която прѣди малко бѣхме се спуснали завчасъ и да отидемъ до мънастиря. Отрѣкохме се отъ това желание и се върнахме. Мѫчно се върви нагорѣ изъ стръмната урва. Върху нея се спрѣхме за минутка да си починемъ и да се полюбуваме на величието на една балканска вечерь, още повече, като тая вечерь бѣше послѣдната, която прѣкарваме въ Родопитѣ — утрѣ си тръгваме. Слънцето, приближаваше да се скрие задъ Родопитѣ, къмъ Тѫмрѫшъ, малко по-назападъ отъ върха Персенкъ; долината, въ която се виждаше потънало Ситово, бѣ почнала да се тъмнѣе; изъ нѣкои кумини бѣ захваналъ да се издига сивъ димъ и на пластове се стелѣше надъ селото, въ тоя тихъ часъ на деня; цѣлата долина, цѣлото пространство между насъ и западния хоризонтъ бѣше испълнено съ златна заря. Часътъ бѣше осемь, когато пристигнахме въ мънастиря. Дѣдо Арсений ни чакаше въ келията и, догдѣ почивахме ни почерпа по една чашка много парлива ракийка.

Още прѣди день бѣхме извѣстили да дойдѫтъ кираджии отъ Лилково. Ний ги заварихме тукъ, спазарихме се и уредихме работа да тръгнемъ сутреньта рано.

Още отъ вечерьта се сговорихме да станемъ утрѣ много рано да видимъ, какъ изгрѣва слънцето всрѣдъ балканитѣ.

Прѣди да си вземемъ сбогома отъ мънастиря, нека ви кажѫ накратко нѣщо отъ неговата история.

Мънастирьтъ Бѣла-Църква се намира на дѣсно до самото шоссе Марково — Чепелари, има около 45 километра отъ Пловдивъ Това шоссе не бѣше още свършено: оставаше да се

постеле съ дребни камъни. То е единъ отъ важнитѣ за Родопитѣ пѫтища; по него лѣтно врѣме минува пощата за Чепеларе — зимно врѣме тя минува изъ пѫтя по к ай Бачковския мънастиръ; пакъ и догдѣто сѣдѣхме въ мънастиря всѣки день виждахме да вървѫтъ по него много пѫтници, мѫже и жени, които или карахѫ съ коне и мулета къмъ Пловдивско дъски, греди, борина, или пъкъ — жито за балканскитѣ села.

До прѣди малко врѣме тука нищо не е имало. Спроти запазеното прѣдание, това още отъ незапаметни врѣмена е имало нѣкакъвъ мънастирь Св. Св. Безсребърници, отъ който и до днесъ още личѫтъ останки до олтаря на новата църква. Тоя мънастиръ билъ разграбенъ и развалень въ врѣмето, когато се потурчили помацитѣ. Навѣрно, туй ще е станало въ 1657 г. въ врѣмето на Султанъ Мехмеда IV, когато са е била поддигнала войната въ Гърция възъ Венецианцитѣ, когато, споредъ свидѣтелството, което привожда Ст. Захариевъ (Геогр.-Истор.-Стат. описание на Т. Пазард. каза, стр. 68), — отъ Костенецъ до Станимака сѫ били съсипани 33 мънастиря и 218 църкви. Прѣди 5—6 години, нѣкой си Константинъ Губеровъ отъ с. Хвойна направилъ тука църквица и 2—3 стаички и съ това се почнало възобновяването на мънастиря; но тъй като тукъ близо имало и гръцки мънастиръ съ името Св. Св. Безсребърници. то — за да се избѣгнѫтъ всички възможни неприятни случки отъ смѣсването на тия двѣ имена, — по желанието на пловдивския български митрополитъ покойния Панарета промѣнили името на храма и го нарѣкли Св. Св. Апостоли Петъръ и Павелъ. Сетнѣ се явилъ отецъ Арсений и съ трудъ и голѣмо пестение сполучилъ да събере оттукъ-оттамъ нѣщичко, поукрасилъ църквата, направилъ още стаички и завъдилъ малко овчици, малко говеда, и сега вече мънастирьтъ отъ день на день напрѣдва, макаръ и бавно.

Църквата е малка, покрита съ плочи и бѣдно украсена съсъ икони, щамбици, кандила и свѣщничета — всичко подаръкъ отъ набожнитѣ и бѣдни балкански жители; тукъ-тамѣ имаше, накичени по иконитѣ и скромни подаръци: кърпици, прѣстилки, пешкирчета, — домашно издѣлие.

Има въ България мънастири затѫнтени негдѣ въ нѣкоя планина, гдѣто — като че ли нарочно — дебелитѣ, мазни и лѣниви калугери забѣгнали ужъ отъ свѣта, отрѣкли се отъ неговитѣ съблазни и се скрили въ тѣхъ да се истѣгатъ по цѣлъ день. Мънастирьтъ Бѣла-Църква не е отъ тѣхъ. Тъй като лежи до самото шоссе, което много работи и тъй като нѣма тука наблизо нѣкое село, то въ неговитѣ малки, скромни и тихи келийки ще могѫтъ закъснѣли и уморени пѫтници да намѣрѭтъ прибѣжище: да се укрнѭтъ отъ тъмната нощь, отъ силенъ дъждъ и гръмотевица и най-вече зимно врѣме — отъ виелици, силни мразове и голѣмъ снѣгъ, да се посгрѣѭтъ малко, да хапнѫтъ единъ залъкъ хлѣбецъ, да пийнѫтъ една чашка винце или ракийка да добиѭтъ сила, да прѣнощуватъ и да дадѫтъ една шъпа слама

или една стиска сѣнце на уморенитѣ и отпаднали добичета. Самъ дѣдо Игуменъ ни расправи, че тука зимно врѣме много хорица сѫ се отървали отъ смърть. При по-голѣми срѣдства той би ималъ за Родопитѣ сѫщото значение — въ миниятюръ — както Св. Бернардъ за Алпийскитѣ планини. Даже на бѣднитѣ пѫтници може даромъ да се дава всичко, безъ разлика на вѣра и народность.

* * *

Сутриньта, още въ дрѣзгаво, ний се събудихме, надвихме на искушението да почиваме въ скромнитѣ легла, бързо, бързо излѣзохме изъ келията, расприпкахме се по зелената морава, накичена съ брилянтна роса, и по чистия, прохладенъ, сладъкъ въздухъ, наплискахме се съ студена като ледъ вода отъ чушмичката и се разсънихме.

На истокъ бѣше побѣлѣло, или — както казватъ — „зора се пукаше“. Слънцето бавно се искачваше изподъ тъмнитѣ източни планини, и ний сѣднахме да чакаме подъ една борика, съ очи впити въ опрѣдѣлената на хоризонта точка. Всѫдѣ въ природата владѣеше тишина храмовна, величествена, наложителна, чудесна, обаятелна; та и листата на иглолистнитѣ дървета не могѫтъ да шумолѭтъ отъ вѣтъра. Всичко около и подъ насъ спѣше, да, спѣше въ пълния смисълъ на думата. Отъ минута на минута на истокъ ставаше по-свѣтло. Ето една заря се появи тамъ далече на хоризонта и като шипъ, облегнатъ на тъмнитѣ силуети на Стара-Планина, прониза небето и цѣлото въздушно пространство надъ насъ; слѣдъ малко се показа единъ свѣтълъ крѫговъ отрѣзъ, и малко помалко изскочи цѣлото слънце, привѣтливо и засмѣно: червенъ-огненъ крѫгъ на златно поле. Небето бѣше съвсѣмъ чисто и свѣтло-синйо, то изглеждаше като новопосребренъ тасъ; истокъ бѣше залѣнъ въ пламъкъ. Силата на слънцето бѣше много слаба, та ний можехме свободно да гледаме направо въ него, и то не можеше да прави сѣнки отъ дърветата. Въздухътъ бѣше испълненъ съ особна една свѣтлина, която като че ли затуляше хълмоветѣ, та прѣдната часть на Родопитѣ и Тракийското поле приличахѫ на черенъ развълнуванъ океанъ съ своитѣ безконечни и вѣчноиграющи вълни — долини, хълмове и върхове.

Да ли сѫщия изгледъ е имала земята, когато слънцето я е огрѣло за пръвъ пѫть и когато сѫ били исказани думитѣ: „да будетъ свѣтъ“?

Малко по малко червений крѫгъ закачи да става все по-свѣтложълтъ и да пръска повече зари, на които вече очитѣ не можехѫ да устоѭтъ. Върховетѣ се облѣхѫ съ раскошна свѣтлина и единъ по единъ се испрѣчвахѫ, като на смотръ, прѣдъ слънцето; околнитѣ хълмове добихѫ новъ промѣненъ изгледъ, и по нивитѣ и ливадитѣ се проточихѫ дългитѣ сѣнки на боринитѣ, елитѣ и букитѣ.

А тая картина и тоя прѣсенъ, животворенъ въздухъ даватъ нова сила, нови чувства, нови мисли, новъ откритъ разумъ за хубавото и прѣкрасното.

Слѣдъ малко дойде до насъ веселий сладъкъ гласъ отъ звънецъ, долу изъ гората, послѣ още два, три, . . . въ пъленъ аккордъ; чухме и крѣсливия лай на овчарското куче; ранобудний овчаръ се провикна и изсвири съ уста на овцитѣ си — сигналъ на стадото да върви на паша.

Съмна се добрѣ. Природата се събуди.

Природо, Родино, ти си тъй хубава, тъй напѣта и чудесна, щото не може човѣкъ да ти се нагледа и насити. Но ний не се познаваме отблизо съ тебе, не те оцѣняваме и не те разбираме: ний не обичаме да дойдемъ да подишаме чистия ти прѣсенъ въздухъ, да пийнемъ отъ твоята студена и сладка водица, нито да хапнемъ скромна госбица и да си отдъхнемъ подъ твоитѣ чудесни буки и борики на миризливитѣ морави, и дебелитѣ сѣнки, да се порадваме на твоитѣ безчетъ хубости, за да се възродимъ, да станемъ пò-кратки, пò-добри, пò-човѣци. Прѣтоварени съ безбройни грижи, съ които искаме да удовлетворимъ нашитѣ неисчерпаеми прищевки, които не могѫтъ да се унищожѫтъ, като главитѣ на хидрата въ Лернейското блато, ний се времъ изъ градищата и селата, въ кафенетата, всрѣдъ шумътъ, прахътъ, кальта, миязмитѣ, раздоритѣ, интригитѣ, страститѣ, правимъ нощьта на день и деньтъ на нощь — и всрѣдъ тоя неестественъ и прѣсиленъ животъ изнурява се тѣлото, гниѭтъ грѫдитѣ, лицата пожълтяватъ, мрачнитѣ настроения пълнѭтъ главитѣ ни и най-послѣ свършваме живота печално.

V.

Отъ мънастиря Бѣла-Църква до Садово.

За малко врѣме всичко бѣше готово за пѫть. Часътъ по седемь сутриньта ний се простихме съ дѣда Арсения, съ гората Пепелашъ. Пѫтьтъ ни бѣше все надолу; обиколенъ отъ двѣтѣ страни съ ели, смърчове и борики, той изгледва като чудесна аллея въ нѣкоя широка градска градина.

Минахме чушмата Студенецъ — налѣво — Хайдушката-трапеза и Хайдушкитѣ порти; налѣво сѫщо далечъ оставихме селото Дѣдовò съ неговитѣ кѫщи покрити съ плочи и приплѣскано по самитѣ урви на единъ хълмъ обърнатъ къмъ насъ. Незабѣлѣжено изгубихме елитѣ и смърчоветѣ. Искачихме се на единъ върхъ, и веднага прѣдъ насъ се лъсна цѣлото пожълтѣло Тракийско поле съ изгледъ еднообразенъ, заплѣсканъ и неясенъ; горичкитѣ и върбалацитѣ, които тукъ-тамѣ заобикаляхѫ Марица, изгледвахѫ като малки петна или точки. Малко на сѣверо-истокъ отъ насъ се види и Пловдивъ, но неговитѣ „тепета“ тъй се снишили и потънали въ земята, мѣстото му станало толкова малко, щото ний се зачудихме, когато единъ отъ

кираджиитѣ ни каза: „вижте Филибето“! Отдалечъ всѣки би казалъ, това е едно малко селце.

Като вървѣхме, зачухме изъ въздуха да зачуруликатъ лястовички. Чакъ сега ни дойде на умъ, че на балкана никакъ ги не виждахме. И дѣйствително, тѣ само долу въ полето ги имаше, а до тукъ тѣ се отдалечавахѫ само да ловѭтъ мушици и други насѣкоми. Туй показваше, че наближаваме полето — селата му.

Всѣка крачка ни отдалечаваше отъ планинитѣ. Колкото повече се спущахме надолу, толкова повечо полето ставаше по̀-ясно и по̀-рельефно: неговитѣ могили дебнишкомъ се подигахѫ надъ земята и най-малкитѣ части отъ равнината растѣхѫ, растваряхѫ се и се образувахѫ нови равнини, възвишености все по̀-отчетливи. Рѣкитѣ Марица, Станимашкий Чай и Стрѣма се лъщѣхѫ тукъ-тамѣ на жежкото слънце, змиевидно се протакахѫ и бързахѫ да се здрависатъ и пригърнѫтъ почти на едно и сѫщо мѣсто, близо до с. Рогошъ; ето по равното като длань поле се запушила желѣзницата и мълкомъ пѫпли като нѣкоя стонога, та отива отъ Пловдивъ за Т.-Пазарджикъ, луда полудѣла. Доближихме до селата Ново-Село и Еникюй. Първото оставихме надѣсно, а второто налѣво. Тия двѣ селца, скрити въ расклоненията на планината всрѣдъ една приятна мѣстность, сѫ почти обрасли съ овощни дървета, прѣзъ които прогледватъ тукъ-тамѣ каменнитѣ и керемидени покриви на засмѣнитѣ кѫщици. Разстоянието между тѣхъ е много по-малко; и двѣ носѭтъ едно и сѫщо име: българско и турско. Послѣднйото се познава по джамията, на която острий бѣлъ върхъ се изсача всрѣдъ групата дървета. Оттукъ се простихме съ борикитѣ, букитѣ и низката хвойна, а настѫпихме въ дѫбътъ, лѣската и габърътъ. Въздухътъ почна да става топълъ и задушливъ. Доволно врѣме още се спущахме по лѫкатушния пѫть и най-послѣ — часътъ около 12 — стигнахме въ с Марково, до самитѣ поли на Родопитѣ, обиколено съ ниви, лозя и много овощни дървета.

Тука намѣрихме нѣкои наши приятели, дошли да дирѭтъ прохлада и развлечение. Тѣ знаехѫ, че пѫтуваме изъ Родопитѣ, та се надѣяли, че, може би, ще минемъ прѣзъ това село. Посрѣщнахѫ ни и приехѫ много любезно и ни почерпихѫ съ изрядно марковско винце, съ което подкрѣпихме нашитѣ отпаднали сили и украсихме расказа за нашата екскурсия; у тѣхъ се породи желание и тѣ да направатъ една расходка до Бѣла-Църква.

Искахме до вечерьта да гонимъ С. Слѣдъ като си починахме доста, уловихме прашния пѫть прѣзъ лозята. Но сега, Боже, какъ е тежко, задушно и горещо! Минахме прѣзъ селата Коматево, Остра-Могила и Пловдивската желѣзнопѫтна станция. Тукъ се простихме съ нашитѣ кираджии. На раздѣла, любезний бай Георги, съ когото се запознахме на Бѣла-Църква, каза, че ще ни прати *книга* да ни поздрави. Той се много зачуди, като му обяснихме, че книгата ще ни намѣри, чакъ въ С. щомъ я даде на пощата. Трѣбва да кажѫ, че, и досега още, той не си устоя на думата, или пъкъ може книгата да е пропаднала

негдѣ; въ тоя случай неговото мнѣние ще излѣзе по̀-вѣрно отъ нашето. На пловдивската станция стигнахме на врѣме и взехме трена за Катуница. Оттука пѣши часа по седемь пристигнахме въ С., накичени съ клони отъ борики, ели и смърчове — трофеи отъ екскурсията и сувенирь отъ Родопитѣ.

Полето бѣше съвсѣмъ изгорѣло, листата на дървета увѣхнали и опрашени, единъ топълъ, задушливъ, смѣсенъ съ прахъ и миазми нетърпимъ въздухъ удряше въ лицето ни и ни задушаваше. За послѣденъ пѫть хвърлихме завистливъ погледъ къмъ отдалеченитѣ и чужди вече за насъ Родопи и се простихме съ тѣхъ.

Априлий, 1890 год.

Нѣколко думи за народното образование.*)

отъ Д. Хр. Боевъ.

Нѣма съмнѣние, че въпроса за народното образование е твърдѣ сложенъ, и неговото успѣшно развитие е свързано съ много чужди нему явления. Да земемъ на прим. неговата свързка съ икономическото положение на народа. Наистина, цѣлия народъ трѣбва да бѫде образованъ, но отъ гдѣ ще се вземѫтъ срѣдствата за това, когато массата е бѣдна и едвамъ си добива прѣхраната? Наистина, Фридрихъ I и неговия синъ, въ Пруссия, и Екатерина II, въ Руссия, при всичката сиромашия на народа, отваряли училища, но какви сѫ били тия училища? Пъкъ и народа не пращалъ дѣцата си въ училището, понеже му трѣбвали да му помагатъ или пъкъ били пращани да работѭтъ въ фабрикитѣ, и съ своя евтинъ дѣтски трудъ да спомагатъ на кѫщнитѣ разноски. Народа въ Пруссия устроявалъ училища на по-виднитѣ мѣста, гдѣто краля по-често посѣщавалъ, понатъкмявали ги, и съ туй показвали, че законитѣ му се испълнятъ. Наистина, при всички тия прѣчки, народното училище напрѣднало, но най-главно отъ тогава, отъ когато първоначалното образование е станало задължително и отъ когато неиспълнението се наказвало съ щрафъ, арестувания и др. Въ това отношение поучителенъ примѣръ имаме отъ прусскитѣ управители: тѣ полагали енергични усилия за развитието на училищното дѣло и най-сетнѣ тѣхнитѣ усилия се увѣнчали съ успѣхъ. Но на такива усилия се рѣшаватъ не всички държави и само тогазъ когато или искатъ да уякчѫтъ своята държава, както това е било въ разноплеменната Пруссия, или когато виждатъ, че обществото ще погине, ако властьта остане въ рѫцѣтѣ на невѣжественната масса. По-голѣмата пъкъ часть отъ небогатия народъ въ нѣкои държави оставалъ полуграмотенъ съ лоши училища, съ лоши пособия, неподготвени учители и др., и правителството и обществото гледало на това безучастно и студено. — Не по-малко е силна свръзката на народното образование съ *правата*, отъ които се ползува

*) По А. Михайлова. Т. VII отъ съчиненията му.

ИЗЪ РОДОПИТѢ.

Пѫтни бѣлѣжки

отъ Н. Начова.

(Продължение отъ кн. II).

На това мѣсто, всрѣдъ тая дивна обаятелна природа, всрѣдъ тая хубава гора, подъ благосклонното покровителство на столѣтнитѣ бѣлокори буки и на фантастическитѣ и неподражаеми гирлянди отъ тѣхнитѣ проснати клони и виѫщи се тънкостеблени растения, подъ таинственитѣ сѣнки, ний рѣшихме да си починемъ и отдъхнемъ. Уморени, запъхтени, испотени, ний бързо, бързо се натъркаляхме, — кой гдѣто свари — подъ дърветата върху меката като дюшекъ зелена трѣва, сладка благоуханна, като одеколонъ, като ливанта, и напъстрена съ всевъзможнитѣ краски на хиляди цвѣтя, поразнообразни отъ тия на най-тънкитѣ и най-скѫпитѣ кашемирски платове, най-пъстритѣ парижски канви, най-добритѣ пиротски килими, или най-заплетенитѣ гръцки и римски мозайки. Чудна смѣсь, чудна хармония отъ хиляди краски и цвѣтове. Една сладка, животворна и чародѣйна миризма на талази, на талази се носѣше и плискаше изъ цѣлото въздушно пространство и лъстиво подслаждаше обонянието ни. Тамъ подъ насъ долинитѣ пълни съ нѣжность и храмовна тишина, прѣкѫсвана сегизъ-тогизъ отъ музиката на дребнитѣ горски птиченца и малкитѣ вадички, а срѣща чучурътъ на чушмата шумно тече и бълболи съ часове, дни, мѣсеци, години все една и сѫща непонятна пѣсень за горскитѣ вили и самодиви. Ний завистливо гледахме, гледахме и като дѣца се радвахме на тия обаятелни естествени хубости, съ които природата тъй щедро е надарила тия мѣста и които на всѣка крачка даромъ ни поднася и на всѣка минута тъй магйосвать и зрѣнието, и обонянието, и слухътъ. И нѣма насита за изгладнѣлитѣ очи и за искупнѣлото сърце! Тебѣ ти става драго, весело.... и като че ли нѣщо извѫтрѣ те подбутва, подмладява и продължава съ години живота ти. Ако искате да си съставите ясно понятие за митологическитѣ врѣмена, за

тогавашнитѣ страни и острови, за хисперидскитѣ градини съ златнитѣ ябълки, за боговетѣ, богинитѣ, нимфитѣ и за тѣхнитѣ каприции, раздори и войни, — елате тука. Само божествата сѫ пропѫдени оттука, но тѣ пакъ се вѣстяватъ нощно врѣме, кѫпѭтъ се въ горскитѣ бистри извори, припкатъ по миризливата трѣва, приказватъ, смѣѭтъ се, плачѫтъ.

Тука, както и прѣзъ цѣлия пѫть, ний не оставяхме безъ внимание и най-малкото цвѣтице, и най-нѣжната трѣвица, и най-подирнята билка; всѣки бѣше набралъ по една голѣма китка отъ тѣхъ и съ голѣмо внимание имъ разгледваше тичинкитѣ, коронкитѣ, чашкитѣ, листата и тѣхния видъ, голѣмина, расположение и отличителни бѣлѣзи. За жалость, набранитѣ прѣсни и весели цвѣтя въ скоро врѣме се спардушвахѫ въ разгорещенитѣ и испотенитѣ ни рѫцѣ, повѣхвахѫ, клюмвахѫ и умирахѫ. Ний, капрциозни, вироглави, непризнателни, като малки дѣца — скоро имъ се нарадвахме, захвърляхме ги и веднага набирахме други, които ни се виждахѫ по-прѣсни, по-хубави, по съ ярки шарове и по-мили наглeдъ. И въ какво голѣмо изобилие бѣхѫ тѣ! — Колко идеи има въ умирането на едно цвѣте! — Колкото и въ умирането на единъ человѣкъ!... Ний ставахме прѣстѫпници, защото покваряхме чистия и сладъкъ планински въздухъ и лишавахме природата отъ едно цвѣте; ний убивахме единъ животъ, единъ гласъ, единъ изворъ на благоухание, една хубость, една краска, едно очарование, единъ идеалъ, една мечта, една надѣжда, единъ образъ, единъ отзивъ, една утѣха, единъ лѣкъ, едно добро.... А можехме ли да дадемъ животъ на едно цвѣте?

Между момчетата имаше двама-трима, които разбирахѫ отъ касапския занаятъ. Едни заклахѫ пилетата, други почнахѫ да берѫтъ дърва за огънь, а останалитѣ се пръснахѫ изъ гората да берѫтъ бруснци (боровинки) и ягоди. По тия мѣста ги много имаше. Ония ми ти едри, червени, сочни и миризливи ягодени пръскавици натегнали на тънкитѣ си опашки и се сгушили, като нарочно за сѣнка, въ гѫстата трѣва. За да усѣтишъ вкуса на ягодитѣ, трѣбва да наберешъ пълна шъпа и да я лапнешъ изведнажъ; да видишъ тогава сладость и миризма, и рѫцѣтѣ изъ цѣлия пѫть ти миришѫтъ на сладко, на хубаво.

Жандарминътъ простодушно ни расправи, какъ въ Румелийско врѣме по тия мѣста върлували разбойници и той билъ единъ отъ потерята, която ги прѣслѣдвала.

— Ний тукъ четире-петь нощи наредъ вардихме, разказваше той, като знаехме, че тѣ бездруго ще дойдѫтъ прѣзъ нощьта на чушмата за вода, но тъй се случи, та не можихме да се срѣщнемъ съ тѣхъ. Послѣ, едни овчари ни казахѫ, че разбойницитѣ ходили при тѣхъ да искать хлѣбъ, расказали имъ, че изгледали всичко що сме правили, пратили ни *много здраве* и имъ рекли да ни кажѫтъ, че тѣ по важна работа заминуватъ къмъ македонската граница, но че слѣдъ нѣколко дена пакъ щѣли да се върнѫтъ, та, ако обичаме, да се срѣщнемъ въ Тѫмрѫшкото дере и да се конущишемъ, както трѣбва.

Въсползуванъ отъ случая, той ни расправи още и за други нѣкои свои подвизи, за истинностьта на които не могѫ да гарантирамъ.

Момчетата одрахѫ шилетата, очистихѫ ги и ги закачихѫ на една бука, огъньтъ се разгорѣ, единъ грамаденъ купъ жарава се лъсна, чакахме доста врѣме, а нашия достъ Сюлюмана го още нѣмаше никакъвъ. Ний си помислихме, че той нѣма вече да се мѣрне прѣдъ насъ, а е гледалъ само какъ по-лесно веднажъ да се отърве; пъкъ и врѣме минуваше — часътъ бѣше около 4 слѣдъ обѣдъ. Най-подиръ, всѣки зе по едно кѫсче сухъ хлѣбецъ, колкото да задържи душа, дѣто го рѣкли, — надържахме се за довечера въ Бѣла-Църква — натоварихме си партушината на станимашкитѣ мулета, уловихме пѫтя къмъ западъ, закачихме пакъ да се провираме прѣзъ все по-голѣмитѣ и по-голѣми буки и борики и да прѣваляме върховетѣ единъ по единъ. Заболѣлитѣ крака едвамъ се влачѫтъ. Момчетата пакъ запѣхѫ и се развикахѫ. Отъ единъ върхъ ний съзрѣхме на югъ отъ насъ селото Хвойна, потънало всрѣдъ безбройни хълмове, а слѣдъ като изминахме 3—4 прѣвала, видѣхме на западъ една група отъ 2—3 здания, кацнали на хоризонта до самата черна контура на лѣсиститѣ и мрачни родопски хълмове, които като една грамадна стѣна заграждахѫ цѣлия западъ отъ очитѣ ни. Това бѣше мънастирътъ Бѣла-Църква, гдѣто довечера трѣбваше да пристигнемъ. Съ очи измѣрихме разстоянието, което ни отдѣляше отъ него; то ни се видѣ доста

голѣмо, краката ни се прѣсѣкохѫ: все трѣбваше да ходимъ още 2—2 $^1/_2$ часа, даже и по-вече.

Пѫтьтъ, или по-добрѣ, пѫтечката ни кривулѣше и дебнишкомъ лазѣше и се гушкаше сега подъ една гора само отъ борики, една прѣзъ друга по-тънки, по-високи, по-стройни и по-красни. Букитѣ незабѣлѣжено се бѣхѫ изгубили вече. Ний се любувахме на тѣхния видъ, на тѣхната чудесна снага и на тѣхнитѣ правилно наредени и пръснати клони, покрити съ една тъмнозелена и лъскава боя. Накѫдѣто и да погледнешъ, навсѫдѣ, догдѣто ти очитѣ видѭтъ, все борики. Очитѣ ни не искахѫ да се отвадѭтъ отъ тѣхъ. На много мѣста изъ тѣсната пѫтечка тѣхнитѣ клони се испрѣчвахѫ прѣдъ насъ, затваряхѫ ни пѫтя, милвахѫ ни и като че ли засмѣни и любезни тѣ ни думахѫ: „Кѫдѣ сте се дръпнали?... Кѫдѣ отивате?.... Я стойте малко! чуйте нѣщо отъ насъ! и въ нашия шопотъ и въ нашето мълчение има думи, мисли, знание....“ Ний събирахме отъ земята разцъвналитѣ и почернѣли вече шишки, кѫсахме жилавитѣ борикови клончета, разгледвахме какъ по тѣхъ сѫ наредени бодливитѣ и корави, иглоподобни листенца, радвахме имъ се, хвърляхме ги по нашъ капризъ, кѫсахме пакъ нови и плѣщѣхме и чернѣхме рѫцѣтѣ си съ лѣпкавата и бистра като сълза смола, която истичаше изъ тѣхъ. — Ний отъ една страна ублажавахме балканскитѣ жители и просто имъ завиждахме, за гдѣто тѣ живѣѭтъ всрѣдъ тая дивна природа пълна съ толкова прѣлесть и очарование, а отъ друга — роптаехме, за гдѣто тѣхното сърце ни се вижда вкоравѣло и неоцѣняюще тия хубости; види се, тѣмъ е омързнало всичко това.

Мѫчно е и да се ходи, и да се пѣе, но упоената весела дружина не пропущаше случай и тукъ да испѣе нѣкоя хубава българска, народна пѣсень. Въ подобно мѣсто нова сила дохожда у тебе и неволно те кара да пѣешъ. Сѣкашъ, че това желание е прилѣпчиво: стига само единъ да почне и веднага виждашъ че всичкитѣ захванѫли да пѣѭтъ. И всѣки пѣеше съ страсть, съ увлѣчение, съ ентузиазъмъ и напълно разбираше мотива и значението на пѣснитѣ. Казвамъ си правото, чакъ сега разбрахъ истинското и дълбоко значение на епитетитѣ *гора зелена, вода студена, сѣнка дебела*, съ които е тъй пълна българската умилна пѣсень.

Ехъ, тъй природата ни се явява лѣпа, красна, но нѣкакъ загадъчна, мълчелива, таинствена, като нѣкой сфинксъ.

Колко нѣща въ нея има, които човѣкъ мѫчно разбира и още колко, които никакъ не може да разбере!

Като вървѣхме чухме задъ насъ нѣкакъвъ викъ. Спрѣхме се ний, които съставлявахме, тъй да кажѫ, ариергарда на дружината. Що да видимъ? Нашиятъ достъ Сюлюмана съ зачервено лице, запъхтенъ, испотенъ — виръ-вода. У него душа и плюнка въ устата не бѣше остало; той припкаше да ни стигне, и въ едно вѣтхо пишкирче, каквото по тия мѣста помацитѣ носѭтъ вмѣсто чалми, носѣше двѣ оки дребна, ръждива морска соль. Като ни доближи той съ единия рѫкавъ на червената си долама отри челото си, и нѣколко едри капки потъ се търкулихѫ на земята. Набързо той ни се обясни: отишълъ въ Добралѫкъ, купилъ соль, върналъ се, дошълъ на мѣстото, но — за негово голѣмо чудо — насъ нѣмало; помачето му расправило, че сме чакали малко и послѣ, че сме заминали. Какво сѣга да прави? Помаялъ се, помислилъ и най-послѣ хукналъ да ни гони, и ҳѫ тукъ, хѫ тамъ, та чакъ на това далечно мѣсто. Горкий помакъ за двѣ оки соль която бѣше вече безполезна намъ, трѣбвало да бъхти пѫть повече отъ двайсеть километра. Искахме да го задържимъ съ насъ и да го водимъ на Бѣла-Църква, но той ни каза, че е вече късно, та иска да се върне въ селото си. До мънастиря оставаше нѣщо часъ и половина; значи, ний щѣхме по-рано да пристигнемъ тамъ, отколкото той у тѣхъ си. Не искахме да му правимъ мѫчнотии, простихме се неравнодушно съ него и му крайно благодарихме за труда, а той, вѣрвамъ, нито искаше и да разбере нашитѣ чувства, и, което е още по-жално, той, може би, гледаше съ тайно прѣзрѣние на насъ гяуритѣ и мислѣше само за новото левче, което сега му дадохме и което лакомо стисна въ испотената си рѫка. Набързо той се загуби изъ тѣсната пѫтечка и ни забрави още тамъ, навѣрно.

Ний минувахме наистина прѣзъ живописни мѣста и крайно се възхищавахме отъ тѣхъ, но нека признаѭ, досега ний не срѣщнахме гора такава, каквато трѣбва. Та и какви гори има въ България? Гдѣ сѫ ония пространни, стари и непроходими гори, които едно-врѣме е имало по тия мѣста и въобще изъ цѣлото наше отечество? Навсѣкѫдѣ срѣщамъ дири отъ ужасното опустошение на брадвата или на пожара. Грамадна, невъзвратна загуба! Лѣсоветѣ у насъ сѫ безмилостно и ненаказано изсѣчени или испогорени. И това светотатствено

дѣло, тоя страшенъ вандализъмъ, се е продължавалъ съ години и вѣкове, та нашето отечество е достигнало до това жално положение. Горитѣ изсѣчени, дъждоветѣ, снѣговетѣ завлѣкли плодотворния пластъ земя, оголили се голи пожълтѣли канари, които постоянно се ронѭтъ, и прѣсъхнали и изворитѣ, и рѣкитѣ. Всѣки день слушаме старитѣ хора да расправятъ, че едно врѣме еди-коя си рѣка била голѣма, ловили изъ нея риба, а сега още и отъ Юния прѣсъхва; всѣки день ни повтарятъ тѣ за едноврѣмешния берекетъ и се стараѭтъ да обяснуватъ това по своему, а не искатъ да вникнѫтъ въ сѫщинската причина на злото и да разберѫтъ, защо Господъ праща суша, градъ и скѫпия. Най-голѣмата часть отъ обвинението пада върху бившитѣ владѣтели на страната ни, които отъ райска градина я прѣвърнаха въ гола пустиня; много отъ вѣковнитѣ лѣсове тѣ сѫ изсѣкли по нѣкои свои стратегически съображения и заблуждения, а останалитѣ сѫ ги били напуснали съвсѣмъ. Чудно понятие! пусто мрътвило!... Фатална пакость и черна поразия за нашата татковина! И у нашия селенинъ има трѣски за дѣлание: той не хае за гората, не я обича, младото дръвце му е като трънъ въ очитѣ — все ще иска да го отсѣче; трѣбва на сила да го отбиешъ отъ злото; балканскитѣ селени — помацитѣ — бѣлѭтъ кората на младитѣ борички да ядѫтъ нѣщо отъ нея, съсипватъ чудо дървчета за катранъ и борина, безъ да споменувамъ за дървата, които постоянно носѭтъ на много далечъ и продаватъ за една нищожна цѣна. Ами само тука ли? Навсѫдѣ тая безбожна експлоатация и систематичното истрѣбване на малкитѣ горички, които турцитѣ не успѣхѫ да истрѣбѭтъ, или да продадѫтъ на нѣкои компании, както това бѣше станало съ Бѣловскитѣ гори. Но „гората мълчи, не дума“ когато човѣшката съвѣсть се не възмущава отъ прѣстѫплението. Сега вече у насъ се обръща особно внимание върху запазването на горитѣ; при вѣщото работение и старателно бдѣние на горскитѣ испектори, тѣхнитѣ помощници и стражари, можемъ да мечтаемъ, че слѣдъ врѣме ще имаме хубави гори.

Едно важно обстоятелство. Тъй нарѣченитѣ листни дървета — дѫбътъ, букътъ и пр. — когато сѫ отсѣчени, пакъ могѫтъ да подаватъ издънки, и по тоя начинъ една унищожена гора, съставена отъ тѣхъ, пакъ може да се възобнови постепенно, макаръ че трѣбва доста врѣме, стига

само коренитѣ да сѫ здрави; отъ сѣме тѣ много по-мѫчно и по-бавно бихѫ се развъдили. Съвсѣмъ обратното става съ иглолистнитѣ дървета, като елата, бориката, смърчътъ: тѣ не даватъ издънки, но по-лесно се развъждатъ отъ сѣме. За това е толкова пакостенъ пожарътъ за една гора отъ иглолистни дървета; заедно съ дърветата изгарятъ и шошкитѣ, които съдържатъ сѣмената, и тогава вече гората за винаги исчезва. Ето защо ний се радвахме, когато тукъ-тамѣ между разрѣденитѣ стари борики съглѣдвахме израсли безбройни, нисички, малки борички, сѣкашъ, въ нѣкой разсадникъ. Като че ли самата природа се старае да заличи грозотията; гората сама се залѣсява и подновява. Цвѣтътъ на листата имъ бѣше яснозеленъ. Тѣ — лѣпи, напѣти, пълни съ животъ и сила, като всѣко младо, прѣсно новородено въ тоя свѣтъ - радостно се подавахѫ между прѣстарѣлитѣ и обрулени борики и бълнувахѫ, кога ще станѫтъ тѣ голѣми и високи, да гледатъ на всѣкѫдѣ, да надничатъ дори въ тъмнитѣ долища, да достигнѫтъ до облацитѣ, да посрѣщатъ и испращатъ либавото слънце и да имъ се чуди донѣкога младото поколѣние, което, навѣрно, ще се отнася съ тѣхъ много почовѣшки.

Ний вървѣхме все къмъ западъ. Едни хълмове оставяхме задъ насъ, а други непознати по-хубави и по-чудесни се испрѣчвахѫ отпрѣди ни и пакъ заминувахѫ; не, ний ги заминувахме. Отдалечъ тѣ изгледвахѫ малки, но колкото по-вече ги приближавахме, толкова по-вече тѣ невидимо нараствахѫ, като че изъ земята се издигахѫ. Навсѫдѣ изъ гората таинствена и сладострастна глухота. Само ний нарушавахме тая небесна тишина и оставяхме изъ гората задъ насъ дири, сѫщо както корабътъ набрѫчва гладката морска повърхнина и както огнений метеоръ прави една свѣтла чърта по тъмното нощно небе. Слѣдъ насъ пакъ си оставаше въ гората тихо, глухо ..... Отъ врѣме на врѣме ще видимъ, че — подплашенъ отъ голѣмата глъчка на дружината — ще исхвъркне нѣкой кръвопиецъ ястребъ, ще полети глухо, бързо, гузно надъ високитѣ дървета, ще направи една почти крѫгова дѫга, ще се прѣхвърли единъ пѫть, ще издаде единъ дивъ, грозенъ и остъръ звукъ, отъ който треперѭтъ малкитѣ птиченца, и най-послѣ ще се изгуби изъ лѣсътъ, и скрие въ нѣкоя непристѫпна, гранава и мрачна „Трапейска скала“. По нѣкога ще дойде до ушитѣ ни единъ слабъ, умирающи

гласъ отъ звънеца на нѣкоя овца. Той исплува надъ дървета, повтори се и потрети и най-послѣ умре въ лѣса. Ти разбирашъ, че негдѣ наблизо изъ сѣнчастата гора се скита нѣкой овчарь, който вече е подкаралъ напасеното балканско стадо къмъ кошарата, и 2—3 стари кучета, негови вѣрни другари, лѣниво се влачѫтъ подирѣ му.

Смъркваше се. Слънцето бѣше се вече прѣклонило къмъ западъ. Природата мѣняваше своя видъ: до политѣ на западнитѣ грамадни върхове сѣнкитѣ закачихѫ да ставатъ по-тъмни, а долинитѣ — по-черни, по-тайнствени и като че ли по-дълбоки. До мънастиря оставаше още малко: неговитѣ бѣли стѣни се лъснѫхѫ прѣдъ очитѣ ни, но това *малко* страшно ни плашеше. Най-послѣ слѣдъ едно ходение отъ петдесеть и повече километра прѣзъ тоя день, ний влѣзохме въ скромния мънастирь часа около шесть. Едно старо мънастирско куче излая силно и бързо се спусна насрѣща ни — очудено, може би, отъ нашето посѣщение и отъ нашата дързость да нападаме мънастиря. Едно малко момченце се притече да ни отбрани, исхока на кучето, хвърли възъ него единъ кѫпелъ дърво, и мънастирский церберъ исквича и засраменъ побѣгнѫ та са скри.

НѢМА ДА ВЪСКРЪСНЕ. . .

Тя умрѣ. . . И умрѣ тя на вѣки,
Мойта първа и сѣтня любовь!
И, дълбоко въ сърце ми зарита,
Никой зовъ я не може събуди,
Ни възвърна отново животъ. . .

Всичко що е зарито въ земята
Ще възкръсне въ уречений часъ;
Но неще да възкръсне вовѣки,
Онова що веднажъ е зарито
Въ человѣшкото гордо сърдце!

П. Айдонидисъ.

И бѣгатъ. . . настрѫхнали глутници псета
Баучатъ и грозно и диво.

Ей старата църква самò посрѣдъ село
Съ бѣлъ зидъ високъ обградена;
Изтракаха порти — излѣзе стария
Съ чернъ чумберъ прѣбрадена.

Прѣстѫпи прѣзъ прагътъ и òчи подигна
Но тамъ си остана вкопана, —
Юздата испустна неволно и въ ужасъ
Къмъ брата възви се Петкана.

И видѣ тя какъ се той мѣрна прѣдъ нея
На чадъ — и въ небето изчезна. . .
Катъ гръмната въ мигъ отъ почуди, Петкана
Не сѣти отъ коня какъ слѣзна.

Една се къмъ друга тѣ спуснаха клети,
Съ расперени рѫцѣ веднага, —
Съ ридание се живи пригърнаха двѣтѣ
И паднаха мъртви прѣдъ прага.

ИЗЪ РОДОПИТѢ.*)

Пѫтни бѣлѣжки

отъ Н. Начова.

III. Отъ Бачковския мънастиръ до Бѣла-църква.

Минахме изново моста и се упѫтихме по една тѣсна, козя пѫтечка, до самото течение на рѣката, по долнитѣ синеи на хълмоветѣ и почнахме да се издигаме нагорѣ по западнитѣ расклонения на Родопитѣ. Никой отъ насъ не познаваше тукашнитѣ мѣста, затова дѣдо Игуменъ ни даде мънастирския пѫдаръ Драго да ни изведе изъ гората, додѣ наскочимъ негдѣ какъвъ-годѣ правъ пѫть, и да ни обяснява нѣкои мѣстности. Пѫтечката бѣше много стръмна, но ний не

*) Една часть отъ тия Пѫтни бѣлѣжки е печатана въ Денница, год. II, кн. 12.

искахме и да знаемъ; ний бѣхме жадни да пѫтуваме, да наблюдаваме всичко: и гори, и планини, и хълмове, и дървета, и трѣви, и цвѣтя и минерали, и животни, и всичко! . . . Гледашъ, че всичко те интересува; като на ученици, които за пръвъ пѫть сѫ взели само нѣколко урока отъ Ботаниката, Лѣсовъдството, Геологията, Минерологията и Зоологията, намъ ни се струваше, че всѣка една най-малка билка, най-дребно животно, най-нищожното камъче исхвърлено отъ рѣката или изровено изъ сипеитѣ, е една драгоцѣность, едно ново откритие, ново чудо за науката, че тѣ само тука се намиратъ, и искаше ни се — ако е възможно — всичко да вземемъ и занесемъ у насъ и внимателно да го изучваме подъ микроскопа. Като се искачвахме изъ единъ върхъ, за пръвъ пѫть срѣщнахме иглолистно дръвче, безъ да смѣтаме дребната, нисичка, бодлива хвойна, която много отдавна бѣхме срѣщнали, заловена по сипеитѣ и рѫтлинитѣ; до самата ни пѫтечка всрѣдъ гѫстия букакъ, съзрѣхме, че се сгушила една борика сама саминичка, като нѣкоя сирота. Мнозина отъ нашитѣ не бѣхѫ виждали иглолистно дърво на коренъ; за тѣхъ бѣше сѫщото, като да бѣхѫ видѣли нѣкое чайно дърво или нѣкоя финикова палма. Не можете си въобрази съ каква бързина се спуснахѫ тѣ та заобиколихѫ хубавата боричка и почнахѫ да я гледатъ, да ѝ се радватъ и да кѫршѫтъотъ нея клончета. Припомнихъ си, какъ едно врѣме самъ азъ бѣхъ се въсхищавалъ, когато за пръвъ пѫть видѣхъ маслиненото дърво по источнитѣ брѣгове на Мраморното море, около малоазийското пристанище Муданя.

Изъ пѫтечката ний явно различавахме챠разнитѣ пояси на горскитѣ дървета; ясно се виждаше какп дѫбътъ, габърътъ и лѣската почнахѫ да се прорѣдяватъ, додѣ най-послѣ се съвсѣмъ изгубихѫ, и настѫпихме пояса на бука. Присѫтствието на хубавата боричка най-краснорѣчиво ни заявяваше, че настигаме вече смѣсения поясъ отъ букъ и борика и че наскоро ще настѫпимъ единъ новъ поясъ — поясътъ само на иглолистнитѣ дървета. Уморени, потънали въ потъ, ний продължавахме да се катеримъ по високия върхъ и да се провираме прѣзъ хубавата горица, която ни закриляше отъ горещото слънце. Минахме прѣзъ една мънастирска букова корийка, но тя — още малка. Цѣли 2—3 часа ний вървѣхме все на горѣ, издигахме се къмъ небето по една почти вертикална посока, защото на хоризонтално разстояние

много малко бѣхме се отдалечили отъ мънастиря; отъ като бѣхме излѣзли отъ него, и сега още, колкото пѫти се обръщахме назадъ, все го виждахме близо до насъ, само потъналъ въ бездната, и рѣката кротко и незабѣлѣжено се обвива около му, прѣгръща го и цѣлува. Когато вече да се закриемъ задъ високитѣ върхове, спрѣхме се да му кажемъ „сбогомъ“ за послѣденъ пѫть и замахахме съ кърпи. Нѣколко бѣли кърпи тоже се замахахѫ отъ срѣщния намъ мънастирски одъръ.

На нѣколко мѣста сѣдахме да си починемъ и да се събере цѣлата распръснатата изъ гората дружина. До едно кладенче, всрѣдъ високитѣ буки, всрѣдъ упоителната миризма на горскитѣ цвѣтя, при *водата студена*, *трѣвата зелена* и *сѣнката дебела* ний направихме една скромна закуска съ сухъ черенъ хлѣбецъ, натопенъ въ студената вода на едно кладенче, която ни се видѣ тъй сладка, като никога. Пакъ потеглихме. Мънастирский пѫдарь, навикналъ да се скита и денѣ и нощѣ изъ горитѣ и планинитѣ, съ своитѣ леки дрѣхи и обуща, съ пушка на рамо, и на чело на дружината, не ходѣше, а просто хвъркаше отъ камъкъ на камъкъ. Ний още долу негдѣси, а той, видишъ, че се искачилъ върху грамадата камъни на нѣкой върхъ и въсчаква По своятъ видъ, той напомняше прѣсловутитѣ гръцки фустанелали паликарета исписани почти въ всѣка кръчма и кафене въ Станимака, или пъкъ приличаше на нѣкой арамия — отъ „македонский легионъ въ Сръбско-Българската война“. Но той не бѣше гръкъ, защото името му — Драго — силно го издаваше и протестираше. Та и какво хубаво име... Никога не можехме да го стигнемъ; все бѣга и бѣга напрѣдъ. Като ни гледаше тъй уморени, запѫхтѣни, почървенѣли, испотени и капнали отъ ходение, той хвърляше къмъ насъ полугорделивъ, полусъжалителенъ погледъ, подсмиваше се подъ мустакъ и като че ли си казваше въ умътъ: „дѣчурлига... слабаци...“ Когато негдѣ сѣдахме да си починемъ, Дра̀го поискаше да си направи цигара, заграбваше съ пръститѣ си половината пакетъ и направяше едно голѣмо колкото дѣте пеленаче и почнуваше да ни расправя подробно за всичко: кои мѣста е исходилъ, по кои върхове се е катерилъ и по колко часа пѫть на день зималъ. Пакъ ново пѫтуване, ново уморявание, нови стръмнини, и тая трудна и задрѣстена въ дървета пѫтечка, която се губи все изъ гората и нѣма свършвание, но всрѣдъ виковетѣ, крѣсъцитѣ, провикванията, пѣснитѣ, свирнитѣ, шегитѣ

на младата буйна, ентузиазна дружина, краката не тъй лесно заболѣватъ, ти забравяшъ мжчнотиитѣ и виждашъ какъ бързо, бързо се прѣвалятъ върховетѣ и бѣгатъ задъ тебе. Ние се издигахме на горѣ. Близо до единъ жгълъ си починахме пакъ, цѣлата дружина се пакъ събра — имаше нѣкои ученици малки и слаби та бѣхж останали много далечъ, съвсѣмъ капнали. Щомъ се искачихме на върха, достигнахме едно голѣмо равнище и искочихме вече на равния и правъ пжть, който иде отъ Станимака. Тукъ е мѣстностьта Бàба.

Като излѣзохме на пжтя, видѣхме, че ония отъ дружината, които бѣхж отишли най-напрѣдъ, вмѣсто да сѣднжтъ да си починжтъ и отдъхнжтъ, наловили се на хоро и скачатъ ли, скачатъ и се провикватъ близо до една чушмичка, отдѣсно на самия пжть, подъ 2—3 стари борики. Младини!... Останалитѣ отъ дружината бѣхж се проредили като единъ синджиръ изъ пжтя; имаше още нѣкои, които единъ по единъ испжплювахж на върха изъ доловетѣ, като разбита войска. Тукъ на чушмичката пийнахме студена водица, омихме се, расхладихме се и доста си починахме. Оттука Дрàго се върна, защото жандаринътъ вече малко-много познаваше мѣстата. Ний бѣхме вече доста много издигнати надъ долината на Марица, надъ Тракийското поле; това ни радваше и окуражаваше. Съ неописано удоволствие усѣщахме, колко прохладенъ, прѣсенъ и лѣковитъ е тукъ въздухътъ, когато долу въ полето бѣше горещина нетърпима и навсѣкждѣ всичко изсъхнало и пожълтѣло, като въ пустинята Сахара. Отъ тритѣ страни хоризонтътъ бѣше заобиколенъ съ сивитѣ и полупрозрачни контури на безбройни планински гребени и върхове, които тайнствено и благоговейно се издигахж до небето, а пространството между него и насъ бѣше испълнено съ всевъзможни планински расклоненийя и вериги, много или малко покрити съ гора и досущъ прилични на вълнитѣ на нѣкое разиграно море. Само откъмъ сѣверъ хоризонтътъ оставаше отворенъ, и ний, като прѣзъ стъклото на нѣкоя панорама, отъ тоя върхъ надничахме да видимъ Тракийското поле. Колко далечъ отъ насъ бѣгало то! какъ то изглеждва монотонно, мрачно, мъгляво! Ниви, ливади, груни дървета, безбройни села — всичко се слѣло въ една замацана пожълтѣла картина, отъ която съ сила се мжчехме да распознаемъ нѣкои точки. Само съ бинокла слѣдъ доволно врѣме намѣ-

рихме селото Садово, отъ гдѣто вчера заранъ бѣхме излѣзли. А тамъ далечъ на сѣверъ, потънала въ хоризонта, стои равнодушна, невъзмутима гигантската Стара-Планина сега тъй намалѣла и надребнѣла. Нейнитѣ тъмни силуети едвамъ се синѣѭтъ и повече приличатъ на далечни напластени дъждовни облаци.

Токмо когато ний се възхищавахме до немай-кѫдѣ отъ тая чудесна и отдавна невиждана картина, зачухме гласъ на една отдалечена, жална, тиха пѣсень!.... При склона на могилата на една нивица съзрѣхме жътвари; мѫже и жени бѣхѫ. Тия послѣднитѣ бѣхѫ забулени съ дълги бѣли кърпи, каквито носѭтъ женитѣ по тия мѣста, за да запазѭтъ лицата си отъ жежкото слънце. Тѣ пѣехѫ, но не знаѭ дали да увеличѫтъ нѣкоя радость, или да распрѫснѫтъ нѣкоя тѫга. А напѣвътъ на тая чудна пѣсень какъвъ мелодиченъ, унилъ, тѫжовенъ бѣше!.... И звуковетѣ ѝ отлетѣвахѫ далечъ и умирахѫ изъ усамотенитѣ гори и долини — защото единъ звукъ може да умира, както и едно цвѣте, една хубость!... Не напраздно религията на стария еллински поетиченъ народъ гласи, че Орфей е живѣлъ въ Родопскитѣ гори. Като си помислишъ съ какви мѫки, съ какъвъ „*потъ на лицето си*“ тукашний трудолюбивъ българинъ, съ искѫсанитѣ дрѣхи, съ напуканитѣ рѫцѣ и крака, съ почернѣлото лице и съ кирливия вратъ, искарва черния хлѣбъ изъ пѣсъкливата и камениста мащиха-земя, жално, тежко ти стане! Окаяхъ го. Но — си помислихъ — той е пакъ благодаренъ отъ положението си, и даже по-вече отъ насъ. Той безъ мѣра люби земята, гдѣто се е родилъ, и колкото тя е къмъ него по-жестока, толкова повече расте у него тая света любовь. Мѫкитѣ той утолява съ пѣсень. И най-малкото нѣщо го задоволява. Какво ли пъкъ думаше тая пѣсень? какъвъ ли бѣше нейний сюжетъ? Дали тя не бѣше нѣкоя мрачна епопея отъ робското минало или чиста като кринъ лирика на нѣкои невинни чувства отъ и непокваренитѣ български нрави?.....

Ний пакъ тръгнахме: Жътваритѣ още пѣехѫ. Слѣдъ малко и най-слабитѣ звукове на пѣсентта се изгубихѫ.

Добрѣ е да почивашъ, ала, щомъ станешъ, краката ти се схванали и болѭтъ но пакъ, като повървишъ малко, болката отмивува. Сега вече ни прѣгърна и закрили хубава гора. Оттукъ борикитѣ по-често се явяватъ, и тѣхнитѣ почернѣли и нацъвкани шишки по нѣкои мѣста бѣхѫ изобилно

распрѫснати изъ пѫтя ни. Ний събирахме доста отъ тѣхъ, но пакъ ги исхвърлихме, като видѣхме, че тѣ не сѫ нѣкаква рѣдность. Мечтаехме да видимъ гора само отъ иглолистни дръвета, та съ досада глѣдахме на букитѣ, които тукъ-тамъ бѣхѫ се уврѣли между борикитѣ и разваляхѫ хубавата, монтонна картина отъ борикова гора. Това наше мечтание скоро се испълни. Отъ минута на минута изгледътъ на мѣстностьта ставаше по-живописенъ. Ето на! Виждамъ една група дървета заобиколени съ една малка пожълтѣла нивица, по-нататъкъ друга група съ особна форма, простира се на вси страни и като че ли изведнажъ побѣгна и отиде та се скри въ долинитѣ; ето пъкъ отъ тая друга страна единъ малъкъ лѣсъ, въ срѣдата му малка ливадка съ тъмнозелена, сочна и дебела като дюшекъ трѣва, а до нея криволи пѫтечка, която изчезва въ долътъ и се изгубва отъ очитѣ. Кѫдѣ ли върви тя и кѫдѣ ли чакъ излиза? Навѣрно, човѣшски кракъ я е направилъ, макаръ че въ тия глухи и усамотени мѣста не можешъ сега да срѣщнешъ ни жива душа. Но кога е направена? вчера? завчера? прѣди една година? прѣди единъ вѣкъ? По-нататъкъ пакъ друга пожълтѣла нивица заградена съ дръвчета, до нея пакъ ливадка и до срѣдата ѝ високитѣ борики хвърлили сладострастна дебела сѣнка, която отдалечъ съблазнява уморения пѫтникъ, мами го и прилъгва да отиде и си отдъхне при нея. Тая сѣнка до дъното на дърветата изглѣдва много черна. И тия чудесни паркове колкото по-нататъкъ, толкова по-разнообразни и по-чудесни ставахѫ; като че ли най-искусний градинарь е далъ най-голѣмъ просторъ на своята богата фантазия и идеаленъ капризъ и е излѣлъ всичкото си искусство за да произведе такъво едно разнообразие и да го хармонира тъй сполучливо въ едно цѣло прѣкрасно-обаятелно!

Бѣхме страшно изгладнѣли, но въ чувалитѣ на станимашкитѣ мулета, освѣнъ нѣколко малки покорявали самунчета черн̄ъ хлѣбъ, нищо друго нѣмаше. Наистина, имаше барабой, орисъ и други провизии, но трѣбваше много врѣме бавение, догдѣто се сготви ястие. Пладня бѣше дошла и заминала; до Бѣла-Църква оставаше още много далечъ и лесно можехме да замръкнемъ изъ горитѣ. Пакъ по тия диви мѣста нѣма и да срѣщнешъ нѣкой человѣкъ да ти расправи. Като че ли самото провидѣние ни помогна въ нуждата: когато се провирахме изъ гѫститѣ и расклонени букаци и ви-

соки борики по тѣсната и крива планинска пѫтечка, намѣрихме близо до една чушмичка единъ помакъ, че коси сѣно. Затуленъ изъ шубрѫцитѣ, ний го помислихме най-напрѣдъ за нѣкой добитъкъ. Изведнажъ всички се събрахме около него и отрупахме го съ разни въпроси: колко остава още до Бѣла-Църква, какъ се нарича тукашната мѣстность, но главното бѣше: има ли тука наблизу нѣкое село да отидемъ и си купимъ нѣщо за ядение, или пъкъ — нѣкоя мандра, гдѣто лесно бихме намѣрили млѣко, сирене, масло и месо, защото бѣхме изгладнѣли като вълци, и го помолихме да ни заведе до тамъ. Помакътъ отначало се въздиви и уплаши, но като видѣ жандарина съ насъ, дойде му малко сърдце на мѣсто и захвана по́-свободно да приказва. Той на всѣки въпросъ отговаряше отрицателно: „нѣма!... нѣма!" и ни прѣдставяше всевъзможни извинения. Но когато разбра, че ний мѫчно отъ него ще се отдѣлимъ и че той ще рѣши въпроса, той откровенно ни каза, че не може никѫдѣ да ни води и нищо да направи, защото си губи надницата 4 гр. Ний му дадохме 2 лева и го убѣдително помолихме да дойде само да намѣримъ въ околнитѣ мѣста нѣщо за ядене и слѣдъ това рано-рано да се върне пакъ на работата си. Той склони на радо сърдце, поведе ни, и ний тръгнахме подирѣ му.

Отъ дума на дума ний се запознахме съ Сюлюмана (тъй се казваше помакътъ) и станахме *достове*. При рекомандацията нѣма ни рѫкохващания, ни поклони, ни истрититѣ вече познати фрази: гората не търпи тия свѣтовни изисквания. А да ви кажѫ, че той нито благоволи да узнае нашитѣ имена. Та и какво ли го пъкъ интересувахѫ? Гяурски имена!... Иванъ, Стоянъ. Драганъ.... *хеписи гяуръ*!... Види се, че помакътъ по́-зрѣло разсѫждаваше за днешнитѣ безбройни формалности на етикетя. Ний, като любопитни, искахме да научимъ отъ Сюлюмана всичко. Той ни каза, че е отъ селото Добралѫкъ (за което снощи бѣше ни споменалъ въ мънастиря дѣдо Игуминъ), че съселенитѣ му били мохамеданци и християни — все българи, — че поминъкътъ имъ билъ малко земледѣлие, малко скотовъдство, дѣлали обциди, горили вѫглища, карали чакъ до Пловдивъ и по́-далечъ, да продаватъ дъски, греди, борина и пр. Каза ни още, че баща му билъ живъ и на 117 години, а той самъ билъ на 39 години, макаръ че нагледъ нѣмаше повече отъ 25 г. И на-

истина, като гледахме здравата му тѣлесна направа, чървендалествя гладъкъ и младоликъ образъ и широкитѣ му растворени гржди, ний, просто, завиждахме на нашия водачъ. Коснахме се и до много други битови и фамилиярни въпроси, но все нѣкакъ съ прѣдпазвание, да не би неволно да оскърбимъ въ нѣщо Сюлюманъ ага. Добъръ и простодушенъ човѣкъ бѣше той, а и ний къмъ него бѣхме искрени, любезни и изведнажъ го обикнахме, повече отколкото и самъ прѣдполагаше. Нѣмаше съ него да разискваме ни религиозни ни политически въпроси: въпросътъ за Христа и за Мохамеда, за Евангелието и за Корана, за Рая и за Джендема ле го и разгрждщахме, а до политиката на Султанъ Абдулъ-Хамида и на Кямилъ паша нито се докоснахме . . . При все това, помакътъ все ни отговаряше нѣкакъ недовѣрчиво, разсѣяно, хладнокръвно, насилено, уплашено и съ наведени къмъ земята очи. Съ неговитѣ консервативни идеи и мраченъ фанатизъмъ той, може би, съ злоба, ненависть и отвръщение гледаше тайно на насъ гяуритѣ-братя, когато ний, напротивъ, искахме да си отвори сърдцето, та да си поговоримъ пò-дружелюбно и пò-братски. Пъкъ и не можеше да се очаква това отъ него. Не му дирѣхме кусуръ: доброволно му прощавахме, но скърбѣхме, за гдѣто софтитѣ и моллитѣ, испращани чакъ и отъ Цариградъ, съ проповѣдитѣ си отъ тия прости, добродушни, храбри родопски борци и нѣкогашни българи сж направили такива груби и кръвожадни фанатици.

Отъ чушмичката, гдѣто намѣрихме помака, до Бѣла-Църква имаше, споредъ казванието му, около 3 $^1/_2$ часа пжть. Планинскитѣ хора сж навикнжли бързо да вървжтъ: Сюлюманъ бързо и леко крачеше, та ний едвамъ можехме да го стигнемъ. Слѣдъ като вървѣхме нѣщо около единъ часъ ний пакъ попитахме Сюлюмана, още колко пжть остава.

— Ючъ саатъ!... отговори той.

Въпросътъ за растоянието до Бѣла-Църква ни живо интересуваше, защото безъ друго тамъ трѣбваше до вечерьта да пристигнемъ; тамъ щѣхме и да си починемъ. Най-послѣ, слѣдъ единъ мжченъ ходъ, както се намъ стори, повече отъ два часа, ний пакъ запитахме Сюлюмана още колко остава.

— Ики саатъ и . . . проговори той, като подиръ това да искаше да притури най-малко още половинъ часъ.

— А бе Сюлюмане, го прѣкжсна единъ отъ нашитѣ, какви сж тие твои пусти саати?... Ний вече пжтувами повече отъ два часа, уморихме се и вече капнахме, а само единъ саатъ пжтъ ли сме изминали?...

— А бе чорбаджи, то се тъй казва, възрази Сюлюманъ малко засраменъ.

Изъ пжтя все се ослушвахме да чуемъ негдѣ нѣкакъвъ гласъ отъ звънецъ, да лавне нѣкое куче, или да заблѣе нѣкоя овца. Като се искачвахме по една малка рътлинка, ний чухме кучешки лай и гласоветѣ на нѣкои отъ нашитѣ, които бѣхж отишли напрѣдъ. Помислихме си, че тукъ наблизо ще има негдѣ овци. И не се излъгахме. Наистина, на една поляна до самиятъ склонъ на рътлината, подъ сѣнката на двѣ голѣми и расклонени борики едно десетинагодишно помаче бѣше запладнило около двадесеть овчици и се бѣше истегнало върху една грамада камъни. Като го заобиколихме всички, то се исплаши, но като видѣ съ насъ Сюлюмана, дойде му малко сърдце на мѣсто. Той му каза да се не плаши никакъ, защото ний не сме нѣкои лоши хора, разбойници. Тогава шаренитѣ очи на хубавичкото помаче се напълнихж съ сълзи, бърнитѣ му се раздвижихж отъ една неволна и насилена усмихка, ситнитѣ му бѣли като оризъ зжбчета се лъснахж, и то умилно нѣкакъ ни изгледа наредъ и, отъ незнаяние какво да прави, съ едната си ржка държеше гегата, а съ другата машинално дърпаше ухото на едно старо, дръгливо, рунтаво и проскубано овчарско куче, което се бѣше уврѣло въ краката му. Симпатичното мъничко помаче привлѣче вниманието ни: спрѣтнато, обуто съ царвули, говорѣше сладко и много чисто български. Тукъ сега то изучваше бащиния си занаятъ, въ който щѣше, навѣрно, и да прѣкара цѣлия си животъ. Съ такова едно малко дѣте ний нищо не можехме свърши, затова посрѣдникъ станж Сюлюманъ. Той ни каза, че, като е толкова *зоръ* работата, може и самъ да ни продаде двѣ шилета и паритѣ да даде на бащата на момчето. Та кой знае? може би, той самъ бѣше баща на това дѣте. Казано и свършено. Помачето ни показа кои шилета сж *ирпбити* (подвити, скопени — въ езикътъ на помацитѣ овчари), ний отдѣлихме двѣ и броихме на Сюлюмана, колкото пари поиска.

Подъ връхтъ, на който правѣхме пазарлъкътъ, Сюлюманъ съ единъ видъ радость ни показа тѣхното село. Къмъ сѣверо-

западъ отъ насъ, на растояние 4—5 километра, на една урва съ источно изложение, бѣше распръснато селото Добралѫкъ съ своитѣ малки кѫщици покрити тоже съ каменни плочи. Боята на кѫщицитѣ се смѣсила съ боята на урвата и камънацитѣ та селото едвамъ личи, и трѣбва добрѣ да се взрешъ, за да го видишъ, а не както това бива съ селцата долу въ равнината, на които покрититѣ съ чървени керемиди кѫщици още отдалечъ се съглеждатъ и селото лесно распознава. Селцето Добралѫкъ изгледва бѣдно, както и всичкитѣ балкански селца.

Мислѣхме сега да заколимъ шилетата, да ги упечемъ на шишъ, хайдушки, и да ядемъ, защото много отдавна обѣдъ бѣше заминалъ, и да си починемъ малко, още повече като тука на близо имаше едно кладенче. Една нужда се удовлетвори, друга изникна: месо вече намѣрихме, ами соль? Въ нашитѣ провизии имаше, но сега бѣше липсала; види се, че лангеритѣ я бѣхѫ забравили въ мънастиря, или пъкъ я бѣхѫ посѣли негдѣ изъ пѫтя. Пакъ Сюлюманъ развързa Гордевия вѫзелъ: когато се чудѣхме, какво да правимъ, той любезно прѣдложи услугитѣ си, като ни каза, да му дадемъ пари и той ще отиде набързо да купи соль отъ тѣхното село. Той взе паритѣ и като стрѣла се спусна изъ урвата и изгуби въ гората. Указа се, че водата въ кладенчето бѣше мѫтна, кална, топла и малко, пакъ и то самò бѣше заглѫхнало въ папрать човѣшки бой висока, та нѣмаше и мѣсто гдѣ да сѣднемъ. По тоя остъръ и изложенъ на слънцето родопски гребенъ ний напраздно се лутахме дълго врѣме дано намѣримъ негдѣ бистра студена балканска водица. Най-сетнѣ, жандаринътъ ни убѣди да се не спираме тука, а да вървимъ, защото той знаялъ — ако и малко далечко — едно мѣсто, гдѣто се намирала една прочута чушмичка, та, ако почиваме и обѣдваме, да стане всичко това, както трѣбва. Уловихме пѫтя. Колкото за Сюлюмана, ний си помислихме, че той, като не ни намѣри тука, лесно ще се сѣти, накѫдѣ сме отишли да гò чакаме. Прѣвалихме мѣстностьта „Черний Върхъ“ и слѣдъ единъ часъ мѫжски ходъ дойдохме до мѣстностьта Кйошкътъ. Тука намѣрихме една чушмичка, на която изъ голѣмиятъ дървенъ чучуръ бликаше ли, бликаше бистра, студена като ледъ вода и се обръщаше на пѣна въ дървеното полуизгнило корито. Само жадний може да види насънѣ такава изобилна, бистра, планинска вода. Ний бѣхме много

изжаднѣли: устата ни бѣхѫ прилѣпнали. Съ неописана радость ний бързо се спуснахме къмъ найдената чушмичка, пийнахме отъ нея — макаръ уморени и испотени и на гладно сърдце — омихме се и се расхладихме. Балканската водица ни се видѣ тъй сладка, като че ли бѣше подсладена съ медъ или захарь. До самата чушмичка имаше направена една малка станчка, отъ която, види се, и самата мѣстность да е получила турското си название: *кйошкъ*. (Слѣдва).

Изъ Х. Хайне.

Сутринь ставамъ азъ и питамъ:
„Ще ли дойде тя“?
Дойде вечерь азъ запѣѭ:
„Днесь я пакъ нѣма“.

Прѣзъ нощьта съсъ мойта болка
Буденъ азъ лежѫ,
А сънливъ, катъ да сънувамъ,
Скитамъ се деня.

Прѣв. отъ нѣмски: **Л. Б-ръ.**

Задачата и прѣдметътъ на психологията.

Отъ **Д-ръ Н Вобчевъ.**

Едно отъ най-распространенитѣ и обиходни опрѣдѣления на психологията е, че тя е наука за душата. Това опрѣдѣление е просто единъ прѣводъ на термина „психология“ и не съдържа никакво посочвание върху съдържанието и прѣдмета на тая дисциплина. При все това, ний можемъ го срѣщнѫ въ сравнително добри рѫководства по психологията. Съ него захваща напр. своята психология извѣстниятъ въ философската литература копенхагенски проф. Höffding,[1]) и

---

1) **Виж.** Psychologie in Umrissen auf Grundlage der Erfahrung, von D-r H. Höffding, übersetzt nach der zweiten dänischen Auflage von Bendixen, Leipzig. 1887. Неотдавно се вѣсти и русски прѣводъ, издание на журн. „Вопросы философiи и психологiи“. *Гефдингъ*, очерки психологiи, основанной на опытѣ, пер. подъ редакц. проф. А. Козлова и Я. Колубовскаго. Москва, 1892.

ИЗЪ РОДОПИТѢ

Пѫтни бѣлѣжки.

IV.

Въ мънастиря Бѣла-Църква.

Ний влѣзохме въ мънастиря — да го нарѣчемъ съ това име — и почнахме да го разглеждаме и изучваме съ любопитството на туристи. Той не прилича на Бачковския; проста работа: една малка църквица и до нея отъ сѣверна страна построена една двоетажна сграда съ 4—5 малки стаички. Цѣлий му персоналъ се състоеше отъ единъ калугеръ (игуменъ), единъ икономъ-клисарь, една стара бабичка готвачка, едно малко момченце за прислуга и 2—3 ратаи. Игуменътъ — дѣдо Арсений отъ Стара-Загора — го нѣмаше. Нека се не сърди, че, ако още и да е младъ, му казвамъ дѣдо, защото тая дума е титла за почетъ, отдавана най-вече на лица отъ духовния чинъ. Туку що бѣхме се искачили горѣ на одъра, видѣхме, че той се зададе откъмъ мънастирската ливада, запознахме се и ни въведе въ скромната си келийка. Той ни расправи, че билъ ходилъ да обикаля ближния върхъ на югъ отъ мънастиря, неговия Монбланъ.

Догдѣто се разговаряхме, зачухме мънастирското клѣпало. Мънастирский икономъ държеше въ едната си рѫка на срѣдата едно дълго дървено клѣпало, а съ другата клѣпѣше. По мънастиритѣ такива клѣпала употрѣбяватъ, тъй че въ едно и сѫщо врѣме клисарьтъ клѣпи и обикаля наредъ всичкитѣ мънастирски келии. На тия планински върхове, по-близо до небето, до Бога, и отдалечени отъ шумния свѣтъ, струва ти се, всичко се е утаило и умълчало само да слуша тоя звукъ, тъй мелодиченъ и печаленъ. Ний всички се вслушваме въ тоя многозначущъ звукъ, въ тоя магически камертонъ, защото той ни напомня дѣтинството, нашето село, нашата кѫща, сутреньта, вечерьта, захождането на слънцето, събраното весело домочадие при огнището, всичко.... всичко! Клѣпалото приглесяше на вечерна молитва малкото мънастирско общество, да благодари Богу за благополучното прѣкарвание на деня и да Го моли да бди върху него прѣзъ нощьта, за да го запази живо и здраво до сутреньта. Повече отъ всички други ний бѣхме обязани да направимъ такава молитва. Ний отидохме въ храма. Четението се почна. Нѣкои отъ нашитѣ придружавахѫ псалта — иконома. Рѣдко бѣхме правили нѣкога такава чистосърдечна, умилителна молитва; ний всички отъ сърце можахме да се присъединимъ къмъ псалта и заедно съ него да кажемъ: *„да исправится молитва моя, яко кадило прѣдъ Тобою.“*

Вечерньта скоро се свърши. Ний излѣзохме успокоени отъ благодатното влияние на молитвата, но други разнообразни мисли неволно те замжчватъ... - Чувствувашъ, като че ли нѣщо се загубило отъ тебе, като че ли нѣщо е липсало отъ сърцето ти, даже и най-малката на

дѣждица, която ще дойде врѣме да дотрѣбва, и оставило една дълбока мрачна пропасть, надъ която съ ужасъ и трепетъ надниквашъ. . .

Его ни вече на върхъ Бѣла-Църква. Самиятъ мънастиръ е построенъ на единъ върхъ, който носи сжщото име. Струва ни се, че ний стоимъ пò-високо отъ всичкитѣ родопски върхове, отъ Стара-Планина, пò-високо отъ всѣка точка на земното кжлбо, че ний сме издигнати чакъ до небето. И дѣйствително, ний се намирахме на 1500 м. надъ Тракийското поле. Задъ нази на разстояние около 40—50 километра стърчи върхътъ Переликъ, а онзи пò-нататъкъ — пò-голѣмий отъ него и най-високий родопски върхъ Карлжкъ. Името на тоя послѣдний види се да произлиза отъ турската дума *каръ* (снѣгъ), защото, увѣряваха ни, по него снѣгътъ доста дълго врѣме траелъ прѣзъ лѣтото. На всички страни около насъ се виждахж колѣничили безбройни могили, хълмове и остри върхове съ разни посоки и височини. Тѣ, въ фронтъ, испращахж послѣднитѣ лжчи на умирающето слънце. Само на сѣверъ отъ насъ ний пакъ можехме да хвърлимъ погледъ къмъ Тракийското поле, по което едвамъ-едвамъ се распознаватъ нѣкои селца. То изглеждва като нѣкое разиграно море — съ своитѣ синйо-зелени вълни, а Срѣдна-Гора се прѣдставлява като единъ голѣмъ продълговатъ, отдавна вече запустѣлъ островъ, нѣкогашно жилище на митологически сжщества, заграденъ отъ сѣверъ съ еднасивообразна стѣна — Стара-Планина.

Мръкваше се, но нѣкакъ неосѣтно. Слънцето най-послѣ се скри въ едни малки успоредни напластени облачета залѣни въ пламъкъ; то отиваше, както се казва въ народното творчество, да се скрие въ неговитѣ стъклени и златни палати, гдѣто майка му го чака, че му приготвила за вечеря деветъ крави ялови и деветь пещи пшениченъ хлѣбъ. Его показа се още еднжжъ, като че ли за послѣденъ пжтъ, и се прѣхвърли задъ расклоненията на Рила планина. Цѣлата прѣдъ насъ долина на западъ потжна въ мракъ, почна да духа остъръ вѣтрецъ, въздухътъ нѣмаше повече отъ 10° С., когато долу въ полето горещината съ прахътъ, сирадътъ, кумаритѣ и мушицитѣ, — напомняше тропическитѣ страни.

Не ще и казвание, че ний прѣзрѣхме затворената мънастирска трапезария и се нагъркаляхме по благоуханната трѣва на ближната ливада, тамъ да вечеряме, само и само да имаме пò-голѣма възможность да вкусимъ и се понаситимъ отъ природнитѣ прѣлести. Ний бѣхме скжперници и егоисти: пестѣхме природнитѣ хубости, искахме всичко да видимъ, всичко да чуемъ, отъ всичко да вкусимъ душевна услада и на всичко да се нарадваме. Ако и да бѣше срѣда, дѣдо игуменъ благоволи — ама думата тукъ да си остане — да закуси отъ хайдушкия кебапъ наполовина упеченъ набързо. Нека ме прости, за гдѣто искарвамъ на явѣ тая негова вина. *Исповѣданъ грѣхъ не е грѣхъ.* Около насъ се бѣхж лѣниво истегнали дѣдовитѣ игуменови тѣлохранители, т. е. двѣтѣ голѣми мънастирски кучета, въртѣхж опашкитѣ си, подмилквахж се, слѣдѣхж нашето и най-малко движение и чакахж да имъ хвърлимъ нѣкое кжсче хлѣбецъ, или нѣкоя кость, да се сборичкатъ и бързо да я унищожжтъ. Едно отъ тѣхъ бѣше си прострѣло двата крака върху дѣдовото игуменово расо, и той отъ врѣме на врѣме ги

милваше, галѣше и ги викаше на тѣхнитѣ имена. Цѣла библейска картина, въ която левоветѣ, укротени и умирени като агнета, пазятъ пророкъ Данаила, хвърленъ въ рова. Въ кратко врѣме и ний се запознахме съ тия вѣрни и прѣданни животни Двѣ млади, дългоопашати кравички се връщахѫ отъ паша по край насъ. Дѣдо игуменъ повика една отъ тѣхъ на име; тя дойде, подуши го и ласково го загледа, той я почеса между младитѣ рогчета, поглади я по челото, и тя си пакъ заминѫ.

Импровизираната вечеря най-бързо и лакомо унищожихме.

Отдавна вече бѣхме вечеряли, но не ни се искаше да се приберемъ въ мънастиря. Натъркаляни безцеремонно и лѣниво по трѣвата, *като косачи,* бѣхме отворили масалитѣ. За едно, за друго, за третьо, — обърнахме свѣта наопаки; дори и за политиката дойде редъ. И дѣдо игуменъ не се забави да искаже своитѣ възрѣния — дертове. Забравихме вече дългия пѫть и голѣмото уморяванне. Стъмни се, ясното небе се посипа съ милиони трептящи звѣзди пò-голѣми и пò-малки. Ний като че ли сме близо до тѣхъ и съвсѣмъ отдалечени отъ свѣта. Тѣ пръскахѫ върху издигнатия до небето връхъ, на който сега стоехме, една неуловима, блуждающа свѣтлина, а долу, догдѣ глѣдахѫ очитѣ ни, всичко бѣше потънало въ едно тъмно, глухо, черно страшине. На нѣколко мѣста ний видѣхме и огниове, накладени — вѣроятно — отъ овчари. Единъ тъничъкъ, възстуденъ вѣтрецъ почна да духа и разняся пакъ ново благоухание отъ балканскитѣ трѣви и цвѣтя и столистни дървета; гората закачи излека да шуми глухо и обаятелно. Настана всеобщо мълчание: на тая божествена висота всѣки се бѣ прѣдалъ на размишление и съзерцание, да проникне въ небото, въ нощьта, въ самата си душа. . . . . Уморени и убѫхтани отъ дългия пѫть, упоени отъ чудната прѣдъ насъ гледка, една сладострастна дрѣмка ни налѣгна; клѣпачитѣ закачихѫ да тежѫтъ. Едно врѣме тъй сме заспивали на вечеря, въ младитѣ дѣтински години, когато цѣлъ день сме припкали по нашитѣ оставени и забравени вече могили и полени, гологлави, боси, немирни дѣчурлига . . . . Но трѣбваше вече да си легнемъ за да починемъ. Оставихме ливадката, простихме се съ дѣда игумена и се прибрахме. Набързо се натъркаляхме по потона на една отъ новитѣ мънастирски келийки, върху единствената въ нея черджица, харизана, може би, на мънастиря отъ нѣкой набоженъ поклонникъ, и — запазени отъ разни насѣкоми—волни, безгрижни, тихи, кротки — ний заспахме тъй сладко и дълбоко, както спи пеленачето въ люлката подъ майчината любовь и божията дѣсница.

Тъкмо ний сме заспали, необикновено и неочаквано явление ни събуди: навънъ се чуваше страшенъ, неопрѣдѣленъ шумъ. Нàсънѣ намъ се струваше, че цѣлото здание и земята подъ насъ се силно люлѣехѫ,— че нѣкой вулканъ бѣ избухналъ и околнитѣ хълмове се пукатъ, събарятъ и падатъ съ ужасенъ трѣсъкъ. Отъ врѣме на врѣме една мигновенна жълтосиня свѣтлина огрѣваше цѣлата келийка, тъй като тя бѣше лишена отъ лукса да има на прозорцитѣ си нѣкакви пердета, и изведнажъ пакъ за мигъ наставаше най-черенъ, най-ужасенъ мракъ, въ който се изгубвахме; нѣщо силно удряше по прозорцитѣ. Веднага всички се разбудихме, укопитихме се гдѣ се намираме, запитахме се, и омаяни и занесени още отъ съня рипнахме и се затекохме на про-

зорцитѣ да видимъ, какво е това чудо вънъ — всрѣдъ това уединено и непознато мѣсто, всрѣдъ планинитѣ и на тоя високъ върхъ. Навънъ дъждъ като изъ ведро се изливаше и едритѣ му капки непрѣстанно бомбардирахѫ керемидитѣ на зданието и прозорцитѣ на келията, страшенъ грѫмъ се разиграваше и една заслѣпителна свѣтлина отъ минута на минута освѣтяваше цѣлия върхъ и даваше нѣкакъвъ демонически изгледъ на уплашената гора. На тоя върхъ ний бѣхме изложени явно на грѫмовенъ ударъ, по безъ да му мислимъ много, ний пакъ веднага заспахме, а на сутриньта съобразихме за опасностьта. Бѣше срѣдъ нощь, кой часъ не знаѭ.

*
* *

На другия день — 13-й Юлий — когато се събудихме, що да видишъ повънъ? Като че нищо не е било прѣзъ нощьта. Такива части сѫ атмосфернитѣ явления и промѣни въ балкснскитѣ мѣста. Небето бѣше ясно като стъкло, въздухътъ чистъ и прозраченъ, та можехме да видимъ и най-малкитѣ подробности въ отдалеченитѣ гори, трѣвата и листата на дърветата бѣхѫ измити отъ праха и бѣхѫ станали тъй ясно зелени, свѣтли и свѣжи, щото никога не би могло съ по-голѣмо право да се каже, че природата се засмѣла. Мислишъ, че гледашъ нѣкоя наскоро довършена картина на нѣкой художникъ отъ Венецианската школа, нѣкоя картина отъ Тициана.

Направихме една малка закуска, стѣгнахме се и се упѫтихме за гората Пепелашъ, до самия мънастирь. И дѣдо Игуменъ ни придружи. Почнахме да газимъ мократа трѣва, която покрита съ дъждовнитѣ капки бѣ станала сиво-зеленикава, и измокрихме обущата си. Врѣмето бѣше студеничко, като долу въ полето прѣзъ Октомврия или Ноемврия. Съжалявахме, че нѣма у насъ термометръ да измѣримъ нѣкои температури. Распитвахме за Родопитѣ, и казахѫ ни, че тѣ се простиратъ чакъ до Срѣдиземно море. И въ сѫщность е тъй: Родопитѣ сѫ низки, но широки. По тия високи мѣста видѣхме тукъ-тамъ нѣкои нивици и то посѣти съ ръжь, овесъ и барабой. Друго нищо не се ражда тукъ. Пакъ и тия посѣви бѣхѫ доста слабички: стволове тънки като сламчици и класове дребни като мушици и сега още бѣхѫ зелени, когато долу — въ равнината — снопъ бѣше падналъ още въ края на мѣсецъ Май. Обикновено, по тия мѣста снѣгътъ пада къмъ половината на Септемврия — по Кръстовдень — и трае по нѣкога дори до края на мѣсецъ Априлия. Тия мѣста не сѫ никакъ за земледѣлие, хлѣбътъ тука мѫчно се добива, селенитѣ едвамъ могѫтъ да прибержтъ това що сѫ посѣли. Помацитѣ слизатъ въ тракийското поле да си купуватъ жито и соль — два главни артикула за тѣхното сѫществуване; всичко друго за тѣхъ е второстепенно, луксъ. Често ще ги срѣщнете по селата — до политѣ на Родопитѣ и пò-далече, натоварили нѣколко конье съ катранъ, борина, греди, дъски, ябълки, сливи, което размѣнятъ за царевица и *ръжь*. Примитивна търговия.

Сега за пръвъ пѫть ний срѣщнахме двата вида abies: *смърчъ* (abies excelsa) и *ела* (abies pectinata). Тѣ растѫтъ пò-високо отъ бориката. Другъ видъ иглолистни не можехме да видимъ. Красиви дръвчета! Тѣхнитѣ покрити съ бѣла и червеникава люспеста, като

броня кора, стебла сѫ тънки и прави и съ конусообразна форма и гордо и величествено издигатъ къмъ небето своитѣ яснозелени, кръстообразни и остри върхове, окичени съ много бѣли или червени шишки. Тия шишки или сѫ обърнати надолу — у смърчоветѣ — или пъкъ стоѭтъ нагорѣ строго вертикално на прилежащитѣ имъ клонове — у елитѣ. По това се лесно распознаватъ отдалечъ тия два вида; казвамъ отдалечъ, защото отблизо и по листата се распознаватъ. Отъ часъ на часъ ний се задълбочавахме въ гората Пепелашъ, догдѣто най-послѣ потънахме въ нея, дойдохме до самата ѝ срѣда въ вѣчната сѣнка и се изгубихме между голѣмитѣ дървета.

Гората Пепелашъ е смѣсъ отъ букъ, борика, смърчъ и ела. Откато бѣхме излѣзли отъ С., едвамъ тука видѣхме голѣма и хубава гора Въ нея има дървета високи до тридесеть метра и въ диаметъръ до единъ метаръ. Въ гѫститѣ гори дърветата, притиснати отъ всѣкждѣ сѫ принудени да вървѭтъ нагорѣ, да дирѭтъ съ върховетѣ въздухъ, свѣтлина и топлина и по тоя начинъ тѣ сами се кастрѭтъ и растѫт прави като свѣщь. Тѣхнитѣ клони се бѣхѫ накръстосали и сплели надъ насъ високо и образувахѫ всевъзможни пещерни, галереи съ тъмнозеленъ сводъ, който не пропущаше слънчевитѣ лѫчи само тукъ-тамѣ негдѣ по трѣвата се виждахѫ едни крѫгли свѣтли пятна, подвижни и игриви, като освѣтената морска повърхнина, или като усмивка по нѣкое мило намъ лице. Гледахме тия дървета, чудѣхме имъ се и не можехме да сравнимъ съ какво да ги сравнимъ. Бѣхме виждал много картини съ молифъ и боя, но живата прѣдъ насъ картина бѣше за неописвание. При грандиозностьта на тия вѣковни дървета сравнението става най-лесно и ти съзирашъ дребнавостьта, безсилието и краткия животъ на человѣка; като че ли усѣщашъ присчтствието на нѣкои едноврѣмешни великани, обърнати въ статуи, и неволно чувствувашъ къмъ тѣхъ почитание, благоговѣние, удивление, страхъ. Да, това сѫ статуи излѣзли изподъ рѫката на най-великия художникъ — природата, на която и тѣ, и ний сме нещастни рожби. Кога ли тука сѫ паднали първитѣ сѣмена, отъ които тѣ сѫ изникнали? Колко ли годнни сѫ се изминѫли, откогато невидимо земята ги е истиквала тѣ сѫ се подемали изъ нейната пазва само на нѣколко сантиметра за година? Тѣ много прѣди насъ сѫ се родили и много врѣме слѣдъ насъ ще живѣѭтъ още. Ако тия нѣми и бездушни нагледъ исполини бихѫ могли га гиворѭтъ, много нѣщо бихѫ ни расказалитѣ отъ това, що сѫ чули и видѣли прѣзъ вѣковетѣ. Нъ може би тѣ говорѭтъ, на единъ вѣчно непонятенъ за посъ езикъ.

Съ прискърбие човѣкъ пакъ забѣлѣзва и тука голѣмитѣ опустошения отъ миналитѣ и сегашни врѣмена. На много мѣста изъ гората лежѫтъ и гниѭтъ цѣли грамади трупове дървета и развъждатъ всевъзможни паразити гѫби и насѣкоми, които лека-полека съсипватъ гората; на едно мѣсто видѣхме немилостиво съсѣченъ наскоро — може би прѣди 2—3 недѣли — единъ грамаденъ букъ отъ който убийцата (той заслужва това име) взелъ за потрѣбата си само една много малка часть, а всичко друго оставилъ да гние.

Гората се простираше доста надалечъ; пакъ и горещината се усили: затова, прѣлъстени отъ дебелитѣ сѣнки, ний посѣднахме малко

до една горска пѫтечка на постелка отъ прѣцъвтелъ миризливъ здравецъ и миозотисъ. Дѣдо игуменъ, като добъръ познавачъ на тия мѣста, показа на изжаднѣлитѣ момчета единъ *живоносенъ источникъ*.

Какъ е пуста и безлюдна тая гора: не виждгмъ ни птици, ни насѣкоми. Наврѣдъ тишина; нѣма да съзрешъ да пѫпли по трѣвата златокрилна бубулечица или лекичко да хвърка шарена пеперудка; нѣма по край ушитѣ ти да забръмчи нѣкоя мушица, нѣма изъ шубръчкитѣ да искочи звънливий гласъ на славейчето, на сивата гургуличка, нѣма крѣсливий косъ; нѣма дори да чуешъ отривистия гласъ на пѫтпѫджка, който тъй често се слушаше долу въ равнината изъ пожънатитѣ ниви и зелената царевица. Все очаквахме, че ще испѫдимъ негдѣ поне нѣкои шарени горски яребички, но и то не ни се удаде. Догдѣто почивахме, само единъ орелъ мина надъ насъ високо, завистливо ни изгледа, глухо, тежко се понесе надъ букацитѣ и елитѣ и се изгуби; чухме и острия гласъ но шарения кълвачъ, който, невидимъ, въ глухата гора, пъплѣше нагорѣ по дърветата и съ яката си човка удряше кората имъ. Зоологията и Минералогията бѣхѫ отстѫпили мѣстото си на Ботаниката. Почти всичкитѣ видове и семейства растения — отъ мѫховетѣ, лишаитѣ и гѫбитѣ та дори до вѣковнитѣ буки и иглолистни — имахѫ своитѣ прѣдставители въ това изложение на Балканската Флора. Хиляди цвѣтове, малки, голѣми, бѣли, червени, алени, морави, гранивви, жълти, сини. . . разсипани навредъ. Много отъ тѣхъ намѣрихѫ мѣстото си въ хербариумитѣ. Флората на Родопитѣ е извънредно богата и разнообразна. Изслѣдванията открихѫ растения нигдѣ другадѣ непознати. Нека споменѫ тука Haberlea Rodophensis.

Изъ гората се бавихме 7—8 часа. Часътъ на два слѣдъ пладнѣ, дружината се раздѣли на двѣ части и тръгна къмъ опрѣдѣеното за обѣдъ мѣсто, гдѣто още сутреньта бѣхѫ отишли нѣкои отъ нашитѣ да приготвѭтъ всичко нуждно. Кръстосахме цѣлата гора. Катерѣхме се, слизахме, падахме, ставахме изъ стръмнитѣ урви и отъ екъ и глъчка цѣлата гора ехтѣше. Единъ се провикне, другъ се обадя, послѣ трети, четвърти. . . . и держѫтъ гърлата си. Нѣкой прѣправи гласътъ си като на коза или на овца, другъ — по̀-хитъръ — извика като кога овчарьтъ събира и мами козитѣ и овцитѣ изъ арманя, другъ нѣкой турилъ си двата пръста въ уста — свири хайдушки, другъ пъкъ вдаденъ въ себе си пѣе нѣкоя любима пѣсень. . . . и всички весели, доволни и щастливи.

— И мечката, ако чуе, ще се уплаши отъ тая страшна гюрюлтия, засмѣно говорѣше дѣдо игуменъ, и уморенъ бършеше испотеното си зачървено лице съ синята съ бѣли перца по края калугерска кърпа, която понѣкога употрѣбяваше и вмѣсто евантаилъ.

Но, мислѭ си, той все пакъ се каеше може би защо е уйдисалъ на ума на тия лудетини, та да се трѣпи и мори напраздно.

По едно врѣме изгуби се козята пѫтечка, по която вървѣхме. Благорарение само на дима отъ накладения огъня и викътъ на нѣкои наши другари ний можихме да намѣримъ сборния пунктъ. Всичко бѣше готово за обѣдъ всрѣдъ гората въ единъ дълбокъ и мраченъ долъ при едно балканско кладенче ний се наредихме на едно голѣмо колело върху миризливата трѣва и всѣки лакомо унищожи своята порция.

Щомъ пихме отъ балканслата водица, сѣкашь, отново огладнѣхме. . . . Около петь, се върнжхме въ мънастиря, сложихме се на голия одъръ въ келията и до вечерьта почивахме.

Отивахме, дохождахме, замръквахме, осъмнувахме — станахме членние на мънстирското братство. Съ дѣда игумена се сдружихме и запознахме по-отблизо Добъръ човѣкъ. На обѣдъ и вечерь ядѣхме въ трапезарията, гдѣто едно малко момченце исчиташе потрѣбнитѣ молитви и дѣдо Арсений ги заключваше съ своитѣ благослови. Буквално испълнявахме всичкитѣ обязанности, които изисква калугерский суровъ животъ и мънастирскитѣ строги канони.

Н. Начовъ.

— — —

По ржчната работа.

II.

Сжщностьта и значението на ржчната работа въ училището.

Подъ думитѣ „ржчна работа въ училището“ се подразбиратъ извѣстни практически занятия на ученицитѣ; тѣзи занятия се състоıжтъ обикновенно въ първоначално обработванне на мукавата, дървото, глината, метала и др. т.

За най-главенъ мотивъ, споредъ който ржчната работа е въведена вече въ много училища на образования свѣтъ, служи неговото грамадно значенне за въспитанието изобщо. И наистина този прѣдмѣтъ, както е показалъ опита, влияе не само върху умственото, естетическото и нравственото развитие на дѣтето, но подпомага и сформирането на характера и, най-послѣ, има незамѣнимо значенне и за физическото образованне и развитие. А тѣзи задачи, разбира се, се и стреми да постигне всѣко едно общеобразователно училище, което не трѣбва да изоставя нито едно отъ срѣдствата за постигането на цѣлитѣ си. Отъ казаното слѣдва, че цѣлитѣ на ржчната работа въ училищата сж най-главно формални т. е. въспитателни. Съ този прѣдмѣтъ както и съ всѣки други учебенъ прѣдмѣтъ се постигатъ, нѣма съмнѣние, още и чисто материялни (утилитарни, сир. ползотворни) цѣли, тъй като до извѣстна степень се спечелва сржчность, навикъ и умѣние при употрѣбяванието на различнитѣ инструменти, изработватъ се прѣдмѣти, които би могли да се употрѣбıжтъ въ домашния животъ, па даже и да се продадıжтъ. Ала не на това се основава потрѣбностьта отъ този учебенъ прѣдмѣтъ; ржчната работа има доста голѣмо утилитарно *значение*, но не трѣбва да прѣслѣдва утилитарни *цѣли*. Първо и първо, общеобразователното училище не може да има за задача подготвянието къмъ опрѣдѣлена профессионална дѣятелность. Ученикътъ въ такова училище не трѣбва да се специализира въ тая или оная посока; училището е длъжно да го подбужда къмъ жива творческа работа въ най разнообразни посоки, като дава потрѣбната храна на всичкитѣ му умствени, нравствени и физически сили. Ако училището обучава